

**Az 1086. évi bakonybéli összeírás mint
helynévtörténeti forrás**

Jelige: Qumlouozou

Tartalom

1. Bevezetés, a kérdés tudománytörténeti áttekintése.....	2
1.1. Az oklevelekről általában.....	3
1.2. Az oklevelek kiadása, a királyi kancellária	3
1.3. Az oklevelek csoportosítása.....	4
1.4. A kétes hitelű oklevelek nyelvészeti hasznosításának lehetőségei.....	5
2. A bakonybéli összeírás helynévi szórványai	7
3. A helynévi szórványok beillesztési eljárásai a bakonybéli összeírásban.....	10
4. A bakonybéli összeírás helyneveinek névrendszertani vizsgálata	22
5. Összefoglalás.....	32
6. Irodalom.....	33
Mellékletek.....	I.

1. Bevezetés, a kérdés tudománytörténeti áttekintése

Az államalapítást követő néhány évtized nyelvi állapotának feltérképezésére, megismerésére csekély számú írásos bizonyíték áll a rendelkezésünkre. Ezeket összefoglalóan PAIS DEZSŐ nyomán nyelvemlékeknek nevezzük, amelyeken belül megkülönböztetünk szórvány- és szövegemlékeket. Előbbin az idegen nyelvű szövegbe ágyazott magyar nyelvű elemeket értjük, míg szövegemlékeknek a tisztán magyar nyelvű szövegeket tekintjük. Kronológiai vonatkozásban a szórványemlékek keletkeztek korábban. A legelső hazai, szórványokat tartalmazó iratunk a veszprémvölgyi apácák görög nyelvű alapítólevele 1002-ből, amely azonban 1109. évi másolatában maradt ránk. Az első hiteles és eredetiben fennmaradt szórványemlékünk ugyanis a Tihanyi alapítólevél 1055-ből. Az első szövegemlékünk, a Halotti Beszéd viszont több mint 120 évvel később keletkezett, valószínűleg 1170 körül, s az 1192–95 körüli Pray-kódexben maradt ránk. Természetesen ez nem azt jelenti, hogy szórványemlékekkel nem találkozunk a szövegemlékek megjelenését követő időszakban, azonban a Halotti Beszédnél korábbi magyar nyelvű összefüggő szöveg meglétéről nincs tudomásunk. Miután e dolgozat célja a 11. század egy korai oklevelének, a bakonybéli összeírásnak a nyelvészeti szempontú vizsgálata, ezért a szövegemlékeink átfogóbb ismertetésével e dolgozat keretein belül nem foglalkozom. (A nyelvemlékekről bővebben ld. JAKUBOVICH–PAIS 1929, MOLNÁR–SIMON 1976, BENKŐ 1980, BÁRCZI–BENKŐ–BERRÁR 1967: 30–80, KISS–PUSZTAI 2003: 18–19.)

A 11. században keletkezett szórványemlékeink – elsősorban is az okleveleink – közül néhányat kitüntetett figyelemmel dolgoztak fel a nyelvtörténészek. Monografikus feldolgozásban részesült többek között a Tihanyi alapítólevél, amelyet először BÁRCZI GÉZA elemzett nagy részletességgel (1951), majd az oklevél keletkezésének 950. évfordulója kapcsán ZELLIGER ERZSÉBET publikált tudománynpszerűsítő céllal kötetet az oklevélről (2005). Legutóbb pedig HOFFMANN ISTVÁN vizsgálta felül az alapítólevéllel kapcsolatos eddigi eredményeket, és részletező elemzését adta a helynévi szórványoknak (2010). A Tihanyi alapítólevél mellett a veszprémvölgyi apácák adománylevelét PAIS DEZSŐ (1939), a zobori okleveleket KNIEZSA ISTVÁN (1949), a dömösi prépostság adománylevelét pedig SZABÓ DÉNES (1954) elemezte tüzetesebben. (A szórványemlékekre vonatkozó ismereteket legutóbb Hoffmann István foglalta össze a Magyar Nyelvemlékek című, OSzK-ban megrendezett kiállításra megjelentetett kötetben; vö. 2009.)

1.1. Az oklevelekről általában

A magyar szórványemlékeknek három nagyobb csoportját szokás elkülöníteni: beszélhetünk oklevelekről, regestrumokról és lajstromokról, valamint gestákról és krónikákról (vö. BÁRCZI–BENKŐ–BERRÁR 1967: 40–42). Az oklevelek között „előfordulhatnak alapítólevelek, adománylevelek, birtok- és vagyonösszeírások, határjáró levelek, végrendeletek, tanúvallomások, bírói ítéletek stb.” (i.m. 40). A korai ómagyar kori nyelv- és névtörténeti kutatások alapjait – elsősorban nagy számuk miatt – az oklevelek képezik. „Az oklevél olyan, magában álló s befejezett jellegű irat, amelynek 1.) lényege valamely jogi jelentőségű ténynek kinyilvánítása (...); 2.) eredeti rendeltetése, hogy a tárgyaül szolgáló jogi ténynek bizonyosságául szolgáljon; és amely 3.) az erre nézve szabály vagy szokás által meghatározott (...) külső és belső formák közt van kiállítva. Az igazi oklevél mindhárom követelménynek megfelel.” (SZENTPÉTERY 1930: 3). A Korai magyar történeti lexikon (KMTL.) *oklevelek* szócikkében azonban KRISTÓ GYULA minden olyan hivatalos iratot oklevélnek tekint, amely 1526 előtt íródott. A diplomák magyar nyelvi elemei a magyar nyelvtörténet kiemelt forrásai közé tartoznak, mivel alapvető információkkal szolgálnak a korai ómagyar kor nyelvére vonatkozóan. Erre a diplomatika jeles képviselője, SZENTPÉTERY IMRE oklevéltani munkájában a következőképpen hívja fel a figyelmünket: „mint azt különösen a nyelvtudomány mutatja, a középkori oklevelek a nyelv történeti fejlődésének vizsgálatában is nagybecsű forrásul szolgálhatnak” (1930: 1).

Az oklevelek egy sajátos típusát képviselik az ún. conscriptio-k, vagyis az összeírások. Az összeírások általában az egy testületnek, közösségnek, egyháznak adományozott tárgyak, személyek, földbirtokok, területek felsorolását tartalmazzák. Ómagyar kori összeírásokkal a történeti nyelvészet kutatói kevésbé behatóan foglalkoztak, hiszen általában a hiteles alapító-, illetve adománylevelek álltak az elemzések középpontjában. A dolgozatomban ezért is részesítem előnyben egy korai összeírásnak a vizsgálatát.

1.2. Az oklevelek kiadása, a királyi kancellária

Az oklevelek kiadásának ügyét egy központi hivatal, a királyi kancellária bonyolította le. A kancellária működése már az államalapítás idején, Szent István uralkodásával megkezdődött, fénykorát viszont a 12. század második felétől, III. Béla uralkodásától élte, ám fejlődése nem egyenletes ütemben zajlott. Ugyanis Szent István halála után a kancellária, köszönhetően az Európa-szerte hanyatló írásbeliségnek, megszűnt. „A teljes mértékben írástudatlan nemesség nyilván azért részesítette előnyben a tanúkkal való szóbeli bizonyítást az írásos oklevéllel szemben, mert így teljesen kikapcsolhatta az egyház közvetítését”

(KNIEZSA 1952: 9). A kancellária működése akkor állt helyre, amikor III. Béla kötelezővé tette 1181. évi rendeletében az írásban való bizonyítást a központi hatalom megerősítése érdekében (a kancellária kialakulásáról és működéséről bővebben ld. FEJÉRPATAKY 1885, SZENTPÉTERY 1930: 77–149, KMTL. *kancellária*).

Főként III. Béla rendeletének köszönhetően a kiadott oklevelek száma ugrásszerűen megnőtt: amíg a 12. század második feléig terjedő időszakból alig ötven oklevél maradt ránk, addig a 13. században 8–9000 oklevélről beszélhetünk (vö. SOLYMOSI 2006: 207). Ilyen mennyiség mellett a kancelláriák már nem tudták egymaguk ellátni az oklevelek kiadásával kapcsolatos teendőket, ezért az országban egyre több hiteles hely (*loca credibilia*) alakult. A hiteles helyek azokhoz az egyházi testületekhez (konventek, káptalanok) kapcsolódtak, amelyek kérésre vagy hatósági megbízás alapján állítottak ki okleveleket (vö. SZENTPÉTERY 1930: 121). A hiteles helyek és a királyi kancelláriák között is kapcsolat állt fent, amelynek a nyelvtörténeti hozadékát abban kereshetjük, hogy a kialakult kancelláriai helyesírás nyomán az oklevelek hangjelölése rendszerszerűbb képet mutat annál, mint amit a 11. században tapasztalhatunk (vö. KNIEZSA 1952: 13–14).

1.3. Az oklevelek csoportosítása

A fennmaradt iratokat többféle szempont szerint szokás csoportosítani: egyrészt forrásértékük alapján, másrészt az oklevéladó szerint, harmadrészt pedig fennmaradási formájukat tekintve. Léteznek még további csoportosítási lehetőségek is (pl. jogi érvényességük szempontjából; a pecsételés alapján stb.), de a bennük lévő magyar nyelvi elemek tekintetében ez a három leglényegesebb szempont egy középkori irattal kapcsolatban.

Az oklevéladó a megjelölt korban három testület vagy személy lehetett: a király, az egyház, illetve magánszemély (utóbbiról azonban szükséges megjegyezni, hogy jelentkezése, elterjedése csak jóval későbbi korokra jellemző). Fennmaradási formájuk szempontjából egy hivatalos irat lehet eredeti, másolat vagy fogalmazvány (SOLYMOSI 2006: 9–13). A Tihanyi összeírásról például kivételesen fennmaradt az a fogalmazvány is, ami alapján a megpecsételt oklevélpéldány készült (vö. KOVÁCS É. 2012: 37). Forrásértékük tekintetében beszélhetünk hiteles és eredeti oklevelekről, amelyek azokat az állapotokat őrzik, amit a kiállításukkor nyertek el. Ezeket egy vagy több példányban is kiállíthatták, s az ily módon létrejött oklevelet *chirographum*-nak hívjuk (SZENTPÉTERY 1930: 4). Emellett persze léteznek részleteiben, vagy egészében hamis oklevelek is, amelyeket „csalárd célzattal” állítottak ki. A hamisítás háromféleképpen történhetett: egyrészt kiállíthattak teljesen hamis oklevelet, amely az eredetiség látszatával bírt; másrészt alapul vehettek egy eredeti oklevelet, amelybe későbbi

betoldásokat írtak, ezt nevezzük interpolált oklevélnek; valamint volt egy egészen sajátos módozata a hamisításnak, a palimpszeszt, amikor is egy eredeti oklevélről az írást, vagy annak egy részletét lekaparták, s új szöveget írtak a helyére (SZENTPÉTERY 1930: 7–8).

A bakonybéli összeírást a hamis oklevelek közé sorolhatjuk, erről, illetve a hamis voltának mibenlétéről a későbbiekben részletesen is szólok.

1.4. A kétes hitelű oklevelek nyelvészeti hasznosításának lehetőségei

A nyelvtörténészek, névkutatók azokat az egészükben eredeti okleveleket vizsgálják elsősorban, amelyekben jelentős mennyiségű helynévi szórvány fordul elő. Jelen dolgozat a magyar írásbeliség egy kétes hitelű oklevelén keresztül kívánja szélesíteni a nyelvtörténeti kutatásokba bevonható adatok körét. A 11. századi oklevelek száma ugyanis elenyésző, ezért különösen fontosnak tartom, hogy az eddig figyelmen kívül hagyott hamis, illetve részben hamis, interpolált oklevelek adatai is (a megfelelő körültekintés mellett) bekerüljenek a nyelvtörténet forrásanyagai közé a megjelölt korra vonatkozóan, amennyiben erre megnyugtató lehetőség adódik. A nyelvtörténet szakemberei szándékosan kerülték az eddigiekben ezen oklevelek vizsgálatát, ami érthető is, hiszen például történészek, nyelvészek is kiemelik a hozzájuk fűződő nehézségeket: „az átírók gyakran már kétszáz év múlva sem tudták helyesen elolvasni a régebbi okleveleket, ezen kívül pedig a hely- és személyneveket igen sokszor nem az eredeti írásmód, hanem saját koruk szerint írták le” (SZAMOTA 1895: 129, SZŐKE 2011: 59). Valamint arról sem szabad elfeledkeznünk, hogy a hamisított oklevélnek adott dátum és a valódi kiállítás időpontja között évszázadok is eltelhettek, ezért a leírók igyekeztek a hamisított korra vonatkozó adatokat régebbi oklevelekből venni, azonban ha erre nem volt lehetőségük, akkor saját korukbeli adatokkal pótolták azokat, ilyen körülmények között pedig még nehezebbé válik annak a megállapítása, hogy egy-egy szórvány pontosan mely időből származik (vö. JAKUBOVICH–PAIS 1929: XXIV). Ugyanakkor teljesen egyik kutató sem zárta ki annak a lehetőségét, hogy ezekből a diplomákból értékes információkat nyerjünk akár a hamisított korra, akár a lejegyzés korára vonatkozóan. A fentebb hivatkozott szerzők éppen a nyelvtörténet tudományában látják annak komoly esélyét, hogy a hamis oklevelekben szereplő szórványok nyelvi sajátosságaiából akár az oklevél kiállításának valódi dátumára is fényt deríthessen a tudományos kutatás.

A valamilyen tekintetben kétes hitelű oklevelek forrásértékével, felhasználási lehetőségével csak az utóbbi években kezdtek foglalkozni módszeresen, átfogó igényrel kutatóink. SZŐKE MELINDA például a garamszentbenedeki oklevél (1075/+1124/+1217) kapcsán fejti ki álláspontját az eddig elhanyagolt területtel kapcsolatban. Véleménye szerint a

nyelvtörténet kutatóinak fokozottabb figyelmet kellene fordítaniuk a kétes hitelű oklevelek vizsgálatára, főként a forrásszegény évszázadok (a korai magyar írásbeliség időszaka) vonatkozásában, s mindehhez különböző fogódzókat is ajánl tanulmányaiban (SZŐKE 2010, 2011). E dolgozat célja igazodik SZŐKE MELINDA elképzeléseihez, noha a két oklevél között annyi eltérés kimutatható, hogy a bakonybéli összeírás bizonyos (jól elkülönülő) részei – mint ahogy azt majd a későbbiekben látni fogjuk – egyértelműen az irat 11. századi részéhez tartozik.

2. A bakonybéli összeírás helynévi szórványai

A bakonybéli Szent Mauricius monostort I. (Szt.) István alapította Szt. Móric vértanú tiszteletére (vö. KMTL. *Bakonybél*). Alapításának indítékait tekintve annyit bizonyosan tudunk, hogy – amint Szent István nagyobbik legendája is megemlíti – a monostort a német Günter szerzetes tanácsára alapította első uralkodónk. Ez beleillett az államalapítás megerősítésének képébe, ahogyan a zalavári és a pécsváradi monostorok alapítása is ezt a célt szolgálta.

A monostor eredeti alapítólevele nem maradt meg, csupán egy 1037-es hamis oklevél (az eredeti feltételezhetően abban az 1287-es tűzben veszett oda, amelyben a monostor a templommal együtt leégett). Emellett az az 1086-os datálású összeírás maradt ránk, amelynek helynévi szórányaival dolgozatomban foglalkozom. Az összeírás elkészítésére azért volt szükség, mert korábban a birtokadományozások szóban történtek, azonban a jogi írásbeliség elterjedése – elsőként az egyházi intézmények vonatkozásában – magával hozta az írásban való rögzítettség szükségességét. A társadalom jó része persze egészen a 15. század végéig szóbeliségben élt (vö. FÜGEDI 1992: 15, SOLYMOSI 2006: 203). A birtokösszeírások kiállításának virágzása Szent László uralkodása idejére tehető, ebből a korból származik ugyanis sok monostor javainak írásban való rögzítése. Erre általában két módszert alkalmaztak: vagy korábbi okleveleket bővítettek ki korabeli adatokkal, vagy egy teljesen új összeírást készítettek. A bakonybéli összeírás azonban, „melyet a király pecsétjével megpecsételni rendelt, mi által a conscriptio királyi oklevéllé vált, szintén nem több egykorú másolatnál” (FEJÉRPATAKY 1885: 12). Ezt legszembetűnőbben az támasztja alá, hogy az iraton egyáltalán nincs pecsét, amely a korban elképzelhetetlen volt a királyi okleveleknél. Másrészt az a forma sem jellemző, ahogyan papírra vetették, mivel a hártya túloldalán is találunk nyolcsornyi jegyzetet (DHA. 247). (Mindamellet az 1055. évi Tihanyi alapítólevél hátoldalán is van egy szövegrészlet, amelynek részletes elemzését SZENTGYÖRGYI RUDOLF végezte el; 2006.)

Az összeírás valójában interpolált (azaz utólagosan beszúrt részekkel meghamisított) oklevél, s öt – néha még szemmel láthatóan is – jól elkülöníthető részre osztható. Az első három rész (amelyek közül az első az eredeti oklevelet képezi) nyelvállapota megfelel I. László korának, azonban a hitelesnek mondható részek között is találunk magyarázatra szoruló eltéréseket. Az oklevél második egysége, vagyis az eredeti szöveghez kapcsolt első toldalék Kálmán király korából származik, a második toldalék a magánadományokról 12.

század eleji lehet. A harmadik toldalék kézírása megegyezik az előzőével, azonban tartalma teljesen hamis, míg a negyedik toldalék 13. századi kéz írása. Összességében tehát öt, egymáshoz időben igen közel álló kronológiai réteget lehet elkülöníteni az összeírásban (DHA. 247, PP. 71). Ám természetesen ez az időbeli eltérés is lehetett jelentékeny hatással a lejegyzők szóhasználatára, stílusára, a helynevek hang- és helyesírás-történeti sajátosságaira, sőt akár még a névalakok szerkezeti jellemzőire is. Ezért is fontos ezeket a részeket nyelvi tekintetben különálló egységekként kezelni és vizsgálni. Azt is hangsúlyoznunk kell azonban, hogy a sokszoros kiegészítés, interpolálás ellenére a gazdag szórványanyagának (kb. 110 helynévi szórványnak) a jelentékeny részét az oklevél eredeti, vagyis bizonyosan az 1086-ból származó első része tartalmazza. A hamisítás „lélektanához” az is hozzátartozik, hogy a hamisítóknak „a hamisítás ellentmondás nélküli sikere érdekében mindent el kellett követniük, hogy a hamisítás időpontjában valóban használatos helynevek kerüljenek bele az oklevélbe” (SZABÓ T. 1966: 423–424). Az interpoláció során az oklevélbe került helynevek tényleges létezésében ezért nincs okunk kételkedni, az egyedüli kérdés csupán az, hogy e helynevek pontosan mely időszakra vonatkoztathatók, illetve milyen hangalakok rekonstruálhatóak a lejegyzett forma mögött.

E helyütt arra is utalnunk kell, hogy az oklevél datálásával nem minden szakember ért egyet. KARÁCSONYI JÁNOS például azt mondja, hogy az összeírás nem készülhetett előbb, mint 1135 (1891: 137), FEJÉRPATAKY kutatásai alapján viszont a legkorábbi évszám az oklevéllel kapcsolatban 1095 lehet, hiszen írója, Seraphin már ekkor érsek volt, s erre csak 1095-ben került sor (1885: 14). Az OklSz. szintén 1095-ös évszámmal közli az általam tárgyalt szórványokat (pl. OklSz. 837), az EWUng. viszont 1086-os évszámmal utal az oklevél magyar nyelvű elemeire. A továbbiakban én magam az oklevél eredeti első részének 1086-os datálását fogadom el tekintve, hogy munkámban a DHA. kritikai kiadására támaszkodom, amely az oklevelet elkülönített részekként tárgyalja, s az eredeti egységet ezzel az évszámmal közli. Annak hátterében, hogy FEJÉRPATAKY és KARÁCSONYI miért adnak meg ilyen kései dátumot az összeírás keletkezési idejeként, valószínűleg az állhat, hogy ők egészben vizsgálták meg az oklevelet, s a bennük lévő adatok – II. Béla birtokadományai például – egyértelműen későbbi korokra utalnak (ld. ehhez KARÁCSONYI 1891: 137).

A bakonybéli összeírás nyelv- és névtörténeti vizsgálatához azért választottam a helynévi szórványokat (a személynevekkel szemben), mert ezek a legalkalmasabbak arra, hogy nyelvtörténeti forrásként hasznosítsuk őket. A helynevek esetében ugyanis, ahogyan ezt többek között BÁRCZI GÉZA is hangsúlyozza, felhasználhatjuk a történelem és a földrajz

tudományát a lokalizáláshoz: ezáltal pedig a nevek helyhez kötött elemekként azonosíthatók. Ez pedig azért is fontos, mert ennek révén a szófejtés és a szóegybevetés eszközeit is alkalmazhatjuk, hiszen más oklevelek adatai is tartalmazhatják az általunk elemzett helynévi szórványokat (vö. BÁRCZI 1944: 315–316). Azaz az oklevél helynevei – a lokalizálásuk révén – egy időben tágabb adatsorba tagozódnak bele.

A bakonybéli összeírás (amelyre a továbbiakban BÖ. rövidítéssel utalok) behatóbb nyelvtörténeti-filológiai ismertetése még nem történt meg, s a következőkben jómagam is csak a helynévi szórványok elemzésére vállalkozhatom, s arra, hogy e kérdéskör néhány részletét tisztázzam. Dolgozatomban két fő szempontot mérlegelve mutatom be az oklevél sajátosságait. Foglalkozom egyrészt a latin szöveg és a magyar szórvány kapcsolatával, azaz a magyar helynévi szórványoknak a latin szövegbe történő beillesztésével, annak eljárásaival. Emellett névrendszertani bemutatását is elvégzem az oklevél helyneveinek, összevetve az itt tapasztaltakat a 11. század eredeti, hiteles oklevelének, a Tihanyi alapítólevelének a névrendszertani jellemzőivel. Eközben mindvégig tekintettel leszek arra a sajátos helyzetre, hogy a bakonybéli összeírás helynévi szórványai esetleg több kronológiai rétegből származhatnak, és ennek hang- és helyesírás-történeti következményei is lehetnek.

3. A helynévi szórványok beillesztési eljárásai a bakonybéli összeírásban

A dolgozatom gerincét alkotó fejezetek között elsőként a magyar helynévi szórványok beillesztésének problematikájával foglalkozom részletesebben. Ehhez előzetesen azt a kérdést célszerű megválaszolni, hogy egyáltalán miért kerülhettek magyar nyelvi elemek egy idegen nyelvű alapszövegbe a latin nyelvű írásbeliség időszakában. E kérdés már a korábbiakban is többeket foglalkoztatott (ld. pl. PAIS 1955, BALÁZS 1989), s a mai nyelvtörténetírás általánosan elfogadott álláspontjaként így foglalhatjuk össze az erre a kérdésre adott válasz lényegét: „az oklevél mint jogi dokumentum birtokjogot igazol és biztosít, s e jogbiztosító szerep ad magyarázatot a nevek magyar nyelvű feltüntetésére is” (HOFFMANN 2004: 11). Vagyis az adományok területének egyértelmű lokalizálásához szükséges volt a határpontokat az adott közösség nyelvén (azaz vulgáris nyelven) lejegyezni. HOFFMANN ISTVÁN azonban azt is hozzáfűzi, hogy ez csak egy szempont azok közül, amelyek a magyar nyelvi elemek megjelenését az oklevelek szövegében magyarázzák. A másik sarkalatos momentum szerinte – BALÁZS JÁNossal egyetértve – a következő: „az oklevelek keletkezési körülményei és megírásuknak a követelményei olyan nyelvpszichológiai helyzetet teremthettek a nótáriusok számára, amelyben nyelvi tudatuk állandóan két vagy adott esetben több nyelv között mozgott és közvetített. Ez óhatatlanul azt eredményezhette, hogy az oklevél szövegezése során nemcsak azokat a neveket írták le magyarul, amelyeknek a vulgáris nyelvű használatát az oklevél rendeltetése megkövetelte, hanem más vulgáris formák is beszüremkedhettek a szövegbe” (2004: 13), azaz helyjelölő közszói elemek (pl. földrajzi köznevek, fanevek) szövegbeli jelenlétével is találkozhatunk. Persze mindehhez azt is fontos hozzátennünk, hogy a magyar oklevelezési gyakorlat tágabb összefüggéseiben szemlélendő, azaz az Európából érkező nyelvi hatástól sem lehetett független. Európa közigazgatási szokásaiban pedig az oklevelek latin szövegében a hely- és személynevek vulgáris nyelvi rögzítése általános szabályszerűség volt, s a hazai oklevelezési gyakorlat is követi ezt a nemzetközi normát.

Ezeknek az információknak a birtokában egyértelműbbé válik a magyar szórványok előfordulása mögött meghúzódó motiváció: ez tehát az oklevélírók tudatos törekvéseként magyarázható, s ez a tudatosság talán még egy olyan, több ízben interpolált oklevél kapcsán is megfigyelhető, mint a bakonybéli összeírás.

A magyar nyelvű szórványok latin szövegbe való beillesztésekor bizonyos „szabályszerűségeket” figyelhetünk meg már a legkorábbi oklevelezési gyakorlatunkban is. A

latin szöveg és a magyar szórvány kapcsolatának vizsgálata iránt az utóbbi időkben megélénkült kissé az érdeklődés, s az ennek köszönhetően felszínre került megfigyelések segítséget nyújthatnak a bakonybéli oklevél ilyen irányú feldolgozásához is. Egy írásában SZENTGYÖRGYI RUDOLF szintén foglalkozik a magyar szórvány és a latin szöveg kapcsolatával (2010: 33–47), s a magyar elem szövegbe illesztését három szinten elemzi: a lexéma és szintagma, a morfológia, valamint a szövegkohézió szintjén. Ezek a szintek a szövegbe illesztés három („időbeli”) fázisának sorrendjét is reprezentálják. A szerző azt is kiemeli azonban, hogy „szűk értelemben vett beillesztésről (...) csak a morfológia szintjén beszélhetünk” (2010: 36), s írásában részletezően ennek megfelelően csak a morfológiai természetű szerkezetek rendszerezésére vállalkozik.

Az előbb idézett tanulmányában HOFFMANN ISTVÁN pedig nemcsak azt vizsgálja, hogy milyen motivációk húzódhattak meg a latin nyelvű oklevelek magyar helynévi előfordulásai mögött, hanem azt is, hogy ezek a magyar elemek miképpen illeszkedtek bele az oklevél alapszövegébe (2004: 39–52). Rendszerbe gyűjti azokat a módozatokat, amelyek szóba jöhetnek egy-egy szórvány beillesztésénél. Amíg HOFFMANN ISTVÁN és SZENTGYÖRGYI RUDOLF általánosságban tanulmányozza ezt a problémakört, és általában véve az oklevelezés vonatkozásában fogalmaz meg bizonyos szabályszerűségeket, addig SZŐKE MELINDA egy konkrét oklevél, a garamszentbenedeki apátság alapítólevele alapján igyekszik ilyeneket tetten érni. Dolgozatom e fejezetéhez legfőképpen az általuk kidolgozott módszertani alapok szolgáltak kiindulásul.

A BÖ. magyar helynévi szórványai a következő módokon illeszkednek be az oklevél latin nyelvű alapszövegébe.

1.) Szerkesztési eljárással, mondatértékű szerkezettel

A BÖ. *rivuli, quod dicitur Veieztue* szerkezete illusztrálhatja ezt a beillesztési módot. Ilyen esetekben a mondatértékű szerkezet főtagja egy **típusjelölő földrajzi köznév** (pl. *rivulus* 'patak', *villa* 'falu', *fluvius* 'folyó', *vallis* 'völgy' stb.), amelyhez **vonatkozó kötőszóval** (*quod, qui, que*) illeszkedik a **megnevezőszót** (pl. *dico, nuncupo, nomino* 'mond, nevez valaminek') tartalmazó mellékmondat, s ehhez kapcsolódik a **magyar szórvány** (pl. *Veieztue*). Erre a típusra számos példát találunk a bakonybéli összeírásban, például: *villa, que vocatur Ocol; piscina, que dicitur Nandur* stb.

E típusnak lényegében egy variánsa az, ahol a szórvány a *nomen* 'név, elnevezés' ablatívuszi esete, a *nomine* mögött áll. E megoldás gyakorlatilag csak formai megjelenésében különbözik az előbbi típustól, mivel ez nem igei természetű, pl. *piscinam, nomine Toplouuiza*.

2.) Szerkesztési eljárás nélkül

A magyar helynévi szórványok egy része szerkesztési eljárás nélkül illeszkedik bele a szövegbe, s erre több megoldást is alkalmazhattak a lejegyzők. Ennek egyik módja az, amikor a név **latin helyfajtajelölő minősítőszó** után áll (pl. *pontem Iba*; *statuam Puti*; *torrentem Grenice* stb.), de megvalósulhat a beillesztés **minősítőszó nélkül** is, ilyen esetben azonban általában **latin prepozíció** előzi meg a magyar helynevet (pl. *in Arpas*; *in Feldnuar*; *in Tuel* stb). Ritkább esetekben még a latin prepozíció is elmaradhat (pl. *de mercato Zilu*).

A szerkezetes és a szerkezet nélküli beillesztési módok használati szabályait nem egyszerű meghatározni, de talán – kellő óvatosság mellett – arra lehetőségünk nyílik, hogy néhány megfigyelés nyomán a szerkesztési eljárással beillesztett nevek használata mögötti tényezőket néhány pontban összegezzük (bővebben ld. HOFFMANN 2004: 41–43).

- a.) Egyrészt abban az esetben használhatta az oklevélkészítő ezt a megoldást, amikor a nevek tartalmi kiemelése volt a célja.
- b.) Másrészt ezek a megnevezőszós szerkezetek általában kevésbé ismert nevek beillesztésére szolgáltak.
- c.) Harmadrészt az is megfigyelhető, hogy egy helynév csak a legelső említésekor szerepel mondatértékű szerkezetben, a következő előfordulásakor viszont általában az adott szerkesztési eljárás nélkül illeszti be a szkriptor.
- d.) Végül pedig az is eredményezhette e struktúra használatát, hogy egy az adott helynév szerkezetében álló földrajzi köznévi névrész és az előtte álló latin helyfajtajelölő földrajzi köznév között valamilyen ellentmondás mutatkozott: vagyis a névtestben álló földrajzi köznév más típusú helyet jelölt, mint a latin helyjelölő lexéma.

Az alábbi táblázat azt összegzi, hogy az oklevél szövegének különböző egységeiben (I–V.) az egyes beillesztési módok milyen gyakorisággal fordulnak elő, milyen megoszlást mutatnak.

Egység	Sor	Szór- ványok száma	Szerkesztési eljárással		Szerkesztési eljárás nélkül		
			Megnevező -szóval (<i>dico, voco,</i> <i>nomino</i>)	A <i>nomen</i> főnév ablatívuszi esetével	Földrajzi köznévvel	Latin prepo- zícióval	Prepo- zíció nélkül
I.	1-57.	82	30	0	23	25	4
II.	58-64.	11	4	2	2	2	1
III.	65-72.	3	2	0	0	1	0
IV.	73-83.	3	2	0	1	0	0
V.	84-86.	8	0	0	6	2	0
össz.		107	38	2	32	30	5

1. ábra. A bakonybéli összeírás szövegbeillesztési eljárásai az egyes szövegegységekben.

Amint az ábrán láthatjuk, a 86 soros oklevélben a többszörös szórvány-előfordulásokat is figyelembe véve 107 magyar névalak szerepel. Ezek nem egyenletesen oszlanak el a szövegben. Az első egységben, amely hosszát tekintve a legterjedelmesebb, 82 helynév fordul elő, ami azért is különösen értékes, mert az oklevél ezen része tartalmilag is hiteles, és bizonyosan 1086-ból származik (DHA. 247). A négy toldalékban, amelyek a későbbi interpolálás eredményei, a szórványok száma összesen nem éri el a harmincat, így abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy az elemzésnek alávetett szórványok túlnyomó többségét valós korabeli adatként vizsgálhatjuk. Az alábbiakban a jellegzetes beillesztési megoldásokat veszem sorra, és igyekszem arra is kitérni, hogy azok megválasztását esetleg milyen tényezők befolyásolhatták.

1. Szerkesztési eljárással, mondatértékű szerkezetként beillesztett szórványok

Amint azt a táblázat is jól mutatja, a beillesztési eljárások leggyakrabban alkalmazott típusa az összeírásban a megnevezőszós szerkezet. Célszerűnek látom ennek fényében az elemzést azoknak a szempontoknak a figyelembevételével végigvinni, amelyeket a mondatértékű szerkezet előfordulásainak okaiként az előző egységben kiemeltünk. Ehhez figyelembe veszem azt is, hogy a toldalékok időben később kerültek bele az oklevélbe, így az egyes elkülönített részeket külön-külön is megvizsgálom, hogy az esetleges különbségek az eredeti és az interpolált részek beillesztési eljárásai között kirajzolódhassanak.

a.) A legtöbb mondatértékű szerkezet az első, eredeti részben fordul elő: a neveknek több mint harmadát ilyen módon rögzítették. Itt hét falu és öt birtok leírását és körbehatárolását olvashatjuk, s a megszerkesztett 30 szórvány közül 20 esetben a szerkezetbe

foglalás a tartalmi kiemelést szolgálhatja, hiszen ennyiszer van szó a birtok valamely határvonalának ilyen formájú említéséről. A fennmaradó 10 esetben is azt a falut vagy birtokot említi így az oklevél, amelynek határait a későbbiekben ugyancsak felsorolja.

Az első, a második és a harmadik toldalékban a szórványoknak csaknem felét veszi körül mondatértékű szerkezet, s itt is hasonló célokat szolgálhat, hiszen ezek is mint adományozott birtokok vagy határvonalak szerepelnek az oklevélben.

Az utolsó toldalékban, mely az oklevél hátoldalán kapott helyet, azonban már egyszer sem fordul elő megnevezőszós szerkezet. Itt ugyan egy pusztá felsorolásról van szó, látva ugyanakkor azt, hogy ez a beillesztési mód milyen gyakori volt az oklevél korábbi részeiben, itt is joggal várhatnánk a jelentkezését.

b.) A második szempont – az tudniillik, hogy általában a kevésbé ismert helyek neveinek beillesztésére szolgál megnevezőszós szerkezet – nagy következetességgel érvényesül az oklevélben. Viszonylag sok olyan nevet találunk ugyanis az összeírásban, amely szélesebb körben is ismert lehetett a régiségben (pl. a Bakony *Bokon*, Veszprém *Brezprem*, a Vág *Wag*, a Dráva *Drawa*, a Marcal *Murzol*, a Koppány falu *Cupan*, a Földvár település *Felduuar* formában történő említéseit emelhetjük ki), és e szórványok nagyrészt valóban megnevezőszós szerkezet nélkül fordulnak elő. Akadnak ugyanakkor kivételek is, melyek tehát e szempontnak nem tesznek eleget. A *Koppány* és *Marcal* esetében azt láthatjuk, hogy először megnevezőszós szerkezetben (*Prima villa Sancti MAURICII, que vocatur Cupan; alveum, qui vulgo dicitur Murzol*), majd anélkül tűnnek fel.

Érdekes a helyzete ebből a szempontból a *Magas* nevet viselő birtoknak. Ez a névforma ugyanis először szerkesztési eljárás nélkül (pusztán prepozícióval) került bele az oklevél tartalmilag hiteles részébe (*in Mogos*), s csak a későbbiekben, a harmadik toldalékban kapott megnevezőszós beillesztési módozatot (*predium, quod vulgo vocatur Mogos*).

c.) Kilenc olyan tulajdonnév fordul elő az összeírásban, amely többször is feltűnik: *Cupan*, *Tuhut*, *Arpas*, *Murzol*, *Lessu*, *Kyris*, *Mogos*, *Uuindirn(a)* vagy *Uindurna* és *Kyar*. A tartalmilag hiteles részben háromszor valóban azt tapasztaljuk, hogy az első szerkezetbe foglalt említés után ugyanazon névalakot szerkesztési eljárás nélkül rögzítik az oklevélben (*Prima villa Sancti MAURICII, que vocatur Cupan*, majd *in Cupan hii sunt equites; fontem, qui nominatur Tuhut sedu*, majd *inde fertur ad puteum Tuhut; culmine montis, qui dicitur Lessu*, majd *semitatem in sumitatem Lessu montis*). A többi névforma kapcsán azonban ez a „szabályszerűség” nem érvényesül, mert sem az első, sem a második vagy akár a harmadik említésüknél nem szerepelnek szerkesztési eljárással (pl. *que sita est iuxta Kyris*, majd *girando cadit in fluvium Kyris*; *In Kyar: Catapan...*, majd *In Kyar aratores*)

A már fentebb is említett *Mogos* esetében e szempontnál is meg kell jegyeznünk, hogy csak a második említésénél szerepel megnevezőszóval. Valamint ki kell még emelni a *Murzol*-t is, amely a hiteles részben megnevezőszós szerkezetben szerepel (*alveum, qui vulgo dicitur Murzol*), majd a harmadik toldalékban csupán földrajzi köznév előzi meg (*descenditque ad aquam Murzol*), így szintén megfelel az itteni kritériumnak.

Igaz ugyan, hogy az *Arpas* névalak négyszer szerepel az oklevélben, azonban háromszor vízfolyás, egyszer pedig egy birtok neveként, azaz a négy névadat nem kezelhető azonos módon, hiszen más objektumokat jelöltek. Az ugyanakkor figyelmet érdemel, hogy egyik esetben sem foglalta megnevezőszós szerkezetbe őket a lejegyző, holott ezt a tartalmi kiemelés és a többszöri említés is, sőt éppen a különböző denotatív vonatkozás is indokolná.

d.) Két olyan esetre bukkantam az összeírásban, amelynél a helynév szerkezetében álló földrajzi köznév és az előtte álló latin helyfajtajelölő földrajzi köznév között valamilyen ellentmondás van, s talán ennek feloldására szolgál a megnevezőszós szerkezet: *rivuli, quod dicitur Veieztue*, vagyis: patakocska, amelyet *Veieztue*-nek neveznek; *voraginis, quod dicitur Churchufeu*, vagyis: szakadék, amit *Hurhu-fő*-nek neveznek. Igaz azonban, hogy a *fő, tő* lexémák földrajzi köznévi jelentése több problémát is felvet, s a funkcionális (szemantikai) sokféleségük miatt e példákban az ellentmondás nem is feltétlenül létező probléma.

Mondatértékű szerkezetbe foglalva tehát az oklevélben 38 szórvány fordul elő, s ebből 30 az első egységben szerepel. Az alábbi táblázat azt mutatja, hogy mely **megnevezőszavak** jelentkeznek leggyakrabban ezekben a szerkezetekben.

	<i>dico</i>	<i>voco</i>	<i>nomino</i>	<i>nomen</i>
I.	19	9	2	0
II.	4	0	0	2
III.	1	1	0	0
IV.	0	2	0	0
V.	0	0	0	0

2. ábra. A megnevezőszók megoszlása az egyes szövegrészekben.

Az ómagyar kori oklevélírás két leggyakoribb megnevezőszava a *dico* ('mond, nevez valaminek') és a *voco* ('hív, mond, nevez valaminek'). Ezek az összeírásban is kimagasló arányban vannak jelen. E két megnevezőszó jellegzetesen passzív alakjában fordul elő az oklevélben, így a *voco vocatur*, a *dico dicitur* (esetleg *dicuntur*) alakban szerepel. Ez az eljárás igen gyakori (lényegében általánosnak tekinthető) a hasonló korból való okleveleknél.

Fellelhető még a *nomino* ('nevez, elnevez') ige szintén passzív alakja, a *nominatur*, amely azonban csupán kétszer fordul elő az összeírás első részében. A tartalmilag hiteles egységben azt láthatjuk, hogy az oklevélíró három megnevezőszót variál, s ezek között a legnagyobb arányban a *dico* igét használja.

Érdekes azonban, hogy az interpolált részekben a szerkesztési eljárással való beillesztés alig vagy egyáltalán nem jellemző. Az utolsó toldalékban a hamisító egyáltalán nem használt szerkesztési eljárást, holott mindenhol a nyolc szórvány első említéséről van szó, ráadásul nem is széles körben ismert neveket találunk itt felsorolva (*Goun, Zelch, Arqui, Chepel* stb.). Az első és a harmadik betoldott egységben a megnevezőszók közül csak a *voco* vagy a *dico* fordul elő, illetve a második toldalékban egyszer-egyszer mindegyik feltűnik.

A szerkesztési eljárás másik példájára, a *nomen* főnév ablatívuszi alakjára, a *nomine*-ra csupán két említésnél találhatunk példát (*piscinam, nomine Toplouuiza; rivulus est ibi nomine Burzi*), és ezek közvetlenül egymás mögött állnak az első toldalékban, a szerkesztésmódjuk talán hathatott is egymásra.

A mondatértékű szerkezetekben a megnevezőszóhoz **határozói bővítmény** is kapcsolódhat, mégpedig rendszerint a *vulgo* adverbium, amelynek az általános 'általában, gyakran, rendszeresen' jelentése mellett a középkori oklevelekben speciális értelme is van: 'az adott helyen közönségesen beszélt nyelven' (HOFFMANN 2004: 41). A határozói bővítmény a BÖ.-ban is előfordul (*predium, quod vulgo vocatur Mogos; libera, que vulgo dicitur tana*), s annak ellenére, hogy e megoldás a korai ómagyar korban nem túl gyakori, itt 13 ízben is megtalálható. Azonban nemcsak a *vulgo*, hanem ritkább esetben a *vulgaris* ('közönséges') melléknév határozói alakja, a *vulgariter* is előfordulhat ilyen szerepben, s erre az oklevélben szintén találunk példát (*gemina frutice, quod vulgariter vocatur ikirbucur*).

Az összeírás határozói bővítményeinek a vizsgálatánál az a szövegszerkesztési sajátosság figyelhető meg, hogy ezek rendszerint a *dicitur* előtt állnak. Erre a következtetésre jutott HOFFMANN ISTVÁN is, aki több száz példát vizsgált meg a DHA. alapján (2004: 41). A BÖ. szövegében mindössze egy olyan előfordulást találunk, ahol az adverbium a *vocatur* előtt jelentkezik (*predium, quod vulgo vocatur Mogos*); valamint a *vulgariter* forma is a *voco* passzív formája előtt áll, amint azt az előbbi példában láttuk.

Tulajdonnév előtt hétszer, köznév előtt hatszor szerepel adverbium, s ezzel a beillesztési formával a lejegyző valószínűleg az adott szórvány magyarnyelvűségét hivatott megerősíteni (ehhez ld. HOFFMANN 2004: 43). Eloszlásuk ugyanakkor egyáltalán nem mondható egyenletesnek: az első részben nyolcszor, a második és negyedik részben kétszer, a harmadik részben egyszer, az ötödik részben pedig egyszer sem fordul elő. Itt

érdekességgéppen meg kell említenem, hogy az általánostól eltérő két formát, a *vulgaritert* illetve azt az esetet, ahol a *vulgo* nem a *dicitur* előtt áll, a negyedik rész (azaz a harmadik toldalék) tartalmazza.

A mondatértékű szerkezet utolsó elemzési pontjaként azokat a **földrajzi közneveket** tekintem át, amelyek e szerkezet alaptagjait képezik. A 38 szerkezet definitíve 38 földrajzi köznévi előfordulást tartalmaz, s ezek 21 különböző lexémát takarnak, amelyek – gyakoriságuk szerint – a következők¹: *predium* ('birtok'), *villa* ('falu'), *piscina* ('halastó, halászó hely'), *mons* ('hegy'), *cumulus* ('halom'), *munimentum* ('erőd, sánc, árok'), *rivulus* ('patakocska'), *alveus* ('mélyedés, vájat'), *virgulto* ('bokor, bozót'), *via* ('út'), *salsugo* ('szikes'), *fagus* ('bükkfa'), *palus* ('mocsár'), *portus* ('rév, kikötő, hágó'), *fruticetum* ('bokor, cserje'), *vallis* ('völgy'), *vadum* ('gázló, zátony'), *rus* ('mező, szántóföld'), *pons* ('forrás'), *vorago* ('szakadék'), *signum* ('jel'). Ezek közül a *predium* nyolcszor, a *piscina* és a *villa* ötször-ötször, a *mons* háromszor, a *cumulus*, a *munimentum*, a *rivulus*, az *alveus* kétszer, a többi köznév pedig egyszer-egyszer jelenik meg a szerkezetek tagjaiként, s mint látjuk, nagyon különböző objektumtípusok megjelölésére szolgálnak. Az itt látott latin helyfajtajelölő lexémákat persze érdemes együtt vizsgálni azokkal a szerkezetekkel, amelyekben a magyar szórvány latin szövegbe illesztése pusztán latin földrajzi köznévvvel történik. Erről is szólok a következő egységben.

2. Szerkesztési eljárás nélkül beillesztett szórványok a bakonybéli oklevélben

Ebben az egységben a beillesztési eljárások azon típusait mutatom be, amelyek szerkesztési eljárás nélkül rögzítik a magyar helynévi szórványt az oklevél szövegében. Ahogy már fentebb említettem, ezek fajtái a következők:

- a.) a szórvány előtt előfordulhat latin földrajzi köznév (pl. *pontem Iba*; *statuam Puti*);
- b.) a szórvány állhat latin prepozíció után (pl. *in Felduuar*; *in Mogos*; *in Zlip*);
- c.) bizonyos esetekben pedig a prepozíció is elmaradhat (pl. *molendinum sub muro Brezprem*).

a.) A latin **földrajzi köznévv**el történő beillesztés az oklevél egészében 33-szor fordul elő. Az 1. ábrából jól látszik, hogy ezek közül is a legtöbbet az első, hiteles egység tartalmazza. A második egységben (első toldalék) kétszer, a harmadik egységben (második toldalék) egyszer sem, a negyedik egységben (harmadik toldalék) egyszer, míg az utolsó egységben (negyedik toldalék) hatszor él a szkriptor e beillesztési megoldással. A földrajzi köznévvvel történő beillesztés következetes, illetve következetlen voltát az azonos alakú nevek

¹ Az egyes lexémák jelentésének megadásához – itt és a későbbiekben is – a Helynévtörténeti adatok a korai ómagyar korból két megjelent kötetének (1997, 1999) latin földrajzi köznévi jegyzékét használtam fel.

beillesztésénél érhetjük tetten, ezt azonban csak egy biztos és egy bizonytalan példa szemlélteti a BÖ.-ban. Az *Árpás* esetében (amely éppúgy jelöli a települést és a vízfolyást) azt tapasztaljuk, hogy a folyó háromszori említésénél a földrajzi köznévvvel való beillesztések (*fluvium Arpas*, *fluvius Arpas*) közrefogják a pusztán latin prepozícióval beillesztett helynevet (*vadit per Arpas ad portum*), bár utóbbi a szövegkörnyezetben vizsgálva egyértelműen a folyóra utal. Ezek mellett az *Árpás* névalak még egyszer feltűnik az összeírás első részében, itt azonban a pusztán latin prepozícióval történő beillesztés a település nevét takarja (*in Arpas*), így ezzel a beillesztési mód kapcsán nem kell számolnunk.

Az oklevél szövegében előforduló *ad portum Tugut*, illetőleg *ad puteum Tuhut* megjelölések tulajdonnévi elemeinek azonosíthatósága kérdéses (bár mindkettő olvasata [tuɣut] formában adható meg), a latin földrajzi köznévi beillesztést azonban jól szemléltetik: az előbbi a *portus* 'híd', az utóbbi pedig a *puteus* 'kút' szóval.

A **földrajzi köznevek** sokféleségét a szerkesztési eljárással beillesztett helynevek esetében már tapasztalhattuk. A 33 földrajzi köznévvvel történő beillesztésnél 18 különböző latin köznevet variál a szkriptor, ami majdnem ugyanolyan változatos képet mutat, mint ahogy a mondatértékű szerkezeteknél láttuk. A leggyakrabban (hatszor) itt is a *predium* ('birtok') fordul elő. Négyyszer szerepel a *portus* ('rév, kikötő, hágó'), háromszor a *fluvius* ('folyó'), a *villa* ('falu') és a *puteus* ('kút, forrás, gödör'), kétszer pedig az *arbustum* ('bozót, cserjés') és az *ager ~ agri* ('mező, szántóföld'). A következő közneveket egyszer használja a lejegyző: *pons* ('forrás'), *statua* ('szobor'), *torrens* ('hegyi patak'), *strata* ('út'), *cumulus* ('halom'), *rus* ('mező, szántóföld'), *aqua* ('víz, tó, folyó'), *lapis* ('kő'), *arbor* ('fa'), *via* ('út'), *terminus* ('határ'). A legdominánsabb köznév mind a mondatértékű, mind a szerkesztési eljárás nélküli szerkezetekben tehát a *predium*, ami az oklevél jellege miatt nem meglepő, hiszen birtokösszeírást foglal magában.

Az azonban a lejegyző(k) stiláris változatosságra törekvését mutatja, hogy a vízzel kapcsolatos alakulatok, objektumok neveit meglehetősen sokféleképpen fejezi(k) ki: a *fluvius* ('folyó'), *puteus* ('kút, forrás, gödör'), *pons* ('forrás'), *aqua* ('víz, tó, folyó'), *torrens* ('hegyi patak'), *rivulus* ('patakocska'), *piscina* ('halastó, halászó hely'), *vadum* ('gázló, zátony'), *palus* ('mocsár') latin földrajzi köznévi elemek egyaránt ilyen helyfajtába tartozó elnevezéseket vezetnek be.

Célszerűnek tartom itt is elkülöníteni az időben később bekerült részek földrajzi közneveinek vizsgálatát, ugyanis torzíthat a biztosan 11. századi köznevek arányán. Amint fentebb említettem, a *predium* köznév hatszor szerepel az itt tárgyalt beillesztési fajtával, valamint további hét alkalommal megnevezőszós szerkezetben is feltűnik. Az összesen 13

előfordulásával tehát a legdominánsabb latin földrajzi köznévi elem az oklevélben. Ebből azonban csupán négyszer szerepel az oklevél hitelesnek mondott részében, s mindannyiszor megnevezőszós szerkezetben. A további kilenc esetben, amelyeket az interpolált részek tartalmaznak, csupán háromszor tagja mondatértékű szerkezetnek (*predium, quod vulgo vocatur Mogos; predio, quod vulgo dicizur Ernel, predium, quod vocatur Sar*), a többi hat előfordulását a földrajzi közneveknél már feltüntettem, itt azonban hozzátésem, hogy ezekből ötöt a tartalmilag is hamis utolsó toldalék tartalmaz.

Itt kell említést tennünk arról a struktúráról is, amelyben a földrajzi köznév a helynév után áll (*Lessu montis*). Ebben az esetben nem dönthető el, hogy a *mons* ('hegy') a helynév szerves részeként álló magyar *hegy* lexéma fordítása-e, vagy csupán latin helyfajtajelölő köznév sajátos (hátravetett) pozícióban állva. Ez az eljárás (ti. mikor a földrajzi köznév a szórvány után áll) ritkán fordul elő okleveleinkben, ezért e jelenség megítélése meglehetősen problematikus. Több kutató is fölveti annak a lehetőségét, hogy a magyaros szórend miatt az ilyen típusok a kétrészes magyar nevek csoportjába tartoznak, tehát e szerkezet egyetlen tulajdonnévi egységként kezelendő (ehhez bővebben ld. SZENTGYÖRGYI 2008: 47, SZŐKE 2012: 65, RESZEGI 2008: 140). Én magam is ezt a véleményt fogadom el a dolgozatomban, tehát a *Lessu montis* előfordulás mögött magyar kétrészes helynevet (*Leső-hegy*) gyanítok. (Bár ehhez azt is hozzá kell tennünk, hogy a *Lessu* névforma a szokványos sorrendben is megtalálható az oklevélben, tehát *mons Lessu* előfordulásban.)

b.) A szerkesztési eljárással beillesztett szórványok másik lehetséges módozata az, amikor a helynév előtt pusztán **latin prepozíció** áll. Ezzel a lehetőséggel a lejegyző az első részben 21-szer élt, aminek magyarázatát az a rövid felsorolásszerű rész adhatja, amelyet a 42. sorban olvashatunk (*in Mogos, in Perezteg, in Bulda, in Nulu, in Tarian* stb.). Az interpolált részekben további öt alkalommal találkozunk e beillesztési módozattal (*in Drawa, in Zlip, in Borsodi, in Vertus és in Chepel*). A szövegben összességében négyféle funkció kifejezésére használatos a latin prepozíció: *in* '-ba/-be ~ -ban/-ben', *iuxta* 'közel', *sub* 'alá ~ alatt', *per* 'által, keresztül', azonban csak az első egység tartalmazza mind a négyet, a későbbi toldalékok lejegyzői – nyilván a kifejezendő viszonyításnak megfelelően – csak az *in* prepozíció használatának lehetőségével éltek.

c.) Fentebb említettem, hogy bizonyos esetekben **elmaradhat még a latin prepozíció** is, s rögtön, az első helynévi szórványnál tapasztalhatjuk is ezt a szövegezési eljárást (*qualiter pie memorie abbas Beliensis*), azonban ez azzal is összefüggésben lehet, hogy a szórvány itt latinosított melléknévi alakjában szerepel ('a béli apát'). Ez a módozat

még további kétszer fordul elő az első egységben (*hoc est hotar; ad caput Hassag*), illetve további egyszer az első toldalékban (*de mercato Zilu*).

A beillesztési eljárások áttekintése után arra is érdemes kitérnünk, hogy milyen eltéréseket figyelhetünk meg a hiteles és az interpolált részek beillesztési eljárásai között. Ezek némelyikére már utaltam a korábbiakban is (elsősorban a hiteles első rész és az interpolált további egységek viszonyában), de arról nem szóltam, hogy az egyes toldalékok (tehát az interpolált részek) között találunk-e efféle szembeötlő eltéréseket. Az egyes részek között esetlegesen fellelhető eltérések részben nyilvánvalóan a közöttük lévő kronológiai különbségekből adódnak. Az összehasonlítás lényegét abban látom, hogy ezáltal talán azoknál a szórványemlékeknél is ki tudjuk szűrni a későbbi betoldások vagy a hamisítások nyomait, amelyeknél ez íráskéjük, szóhasználatuk alapján nem lenne egyértelmű. Másrészt a nyelvtörténet megbízható adatainak a sorát is kibővíthetjük az ilyen szövegrészletek kronológiai, nyelvtörténeti értékének meghatározásával.

A BÖ. ilyen irányú vizsgálata során azért vagyunk szerencsés helyzetben, mert az oklevél kapcsán néhol még szemmel láthatóan is el lehet különíteni az egyes részeket – amint erre már a fentebbiekben utaltam. Az ebben a formában fennmaradt összeírás öt része négy lejegyző munkájának köszönhető, ugyanis a harmadik és a negyedik egységet (a második és a harmadik toldalékot) egy kéz írta. Abban ez az információ viszont kevésbé van segítségünkre, hogy a későbbi megfigyeléseinket statisztikailag is megtámogassa, mert a hiteles rész 87 szórványa mellett összesen is lényegesen kevesebb a további négy toldalék 27 szórványa, és még szélsőségesebbek ezek az arányok, ha külön-külön akarjuk az egyes toldalékokat összehasonlítani. Néhány megfigyelést azonban még így is megfogalmazhatunk.

- a.) Az első toldalék stílusa a beillesztés tekintetében legalább olyan változatos képet mutat (sőt változatosabbat), mint amelyet az 1086-ból származó hiteles, eredeti rész. Elképzelhetőnek tartom, hogy a három toldalék lejegyzője közül ő vette leginkább figyelembe elődjének technikáját, s hozzá alkalmazkodva illeszthette az eredeti oklevélhez az első toldalékot. Érdekes azonban, hogy ő a *nomen* főnév ablatívuszi esetét is használta, amire se előtte, se utána nincs további példa a szövegből.
- b.) Mindegyik későbbi toldalékban az a beillesztési eljárás a domináns, amelyben szerepel helyfajtajelölő földrajzi köznév – akár szerkezetben, akár anélkül.
- c.) A megnevezőszók használatában az a különbség látszik megmutatkozni, hogy míg a hiteles részben háromféle lexémát variál a lejegyző, addig az interpolált részekben csupán kettőt vagy (a toldalékok egyik-másikában) még kevesebbet.

Ezeket a megállapításokat azonban ilyen kevés adat mellett természetesen nem lehet általános érvényűnek tekinteni, csupán egyfajta támpontot adhatnak az elkülönítésben. Vizsgálódásaimban a fő hangsúlyt a hiteles rész szórványainak többszempontú elemzésére helyeztem ugyan, de mégis fontosnak gondoltam, hogy az interpoláció eljárásaira is figyelemmel legyek. Erre a következő egységben is lehetőséget keresek: a helynévi szórványok névrendszertani elemzésével foglalkozva ugyanis a kétes hitelű részek elkülönítésére szolgáló további támpontokat is igyekszem megadni.

4. A bakonybéli összeírás helyneveinek névrendszertani vizsgálata

1. A beillesztési eljárások vizsgálata után a dolgozatom másik központi egységét alkotó fejezetben az oklevélben szereplő magyar helynevek névrendszertani vizsgálatára vállalkozom. Ahhoz, hogy egy ilyen irányú vizsgálatot indokoltan végezhessünk el, azt kell feltételeznünk, hogy helyneveink egyfajta rendszert alkotnak. TÓTH VALÉRIA – RUDOLF ŠRÁMEK nyomán – azt állapítja meg, hogy „mivel a nyelv rendszerszerű és rendszerképző, ennek részeként a helynevek csoportja ugyancsak rendszerszerű kell, hogy legyen. Az is kétségtelen ugyanakkor, hogy a helynevek egyetlen rendszerként értelmezhetők, noha sokféle névfajtát tartalmazhatnak” (2001: 93). E megállapításból kiindulva tehát az oklevélben fellelhető helyneveket is egy rendszer részeinek tekintem, amelyek az ómagyar kori helynévadásunk egy igen korai időszakára és egy szűkebb területre vonatkozóan szolgálnak értékes adatokkal. A vizsgálat önmagán túlmutató lehetőségeit pedig az adja, hogy a 11. század legjelentősebb nyelvemlékének, a Tihanyi alapítólevélnek az ilyen szempontú bemutatását HOFFMANN ISTVÁN a korábbiakban ugyancsak elvégezte (2010: 226–233), ami pedig e század helynévrendszere kapcsán kiváló összevetési lehetőségeket biztosít a kutató számára.

E rendszertani vizsgálathoz módszertani keretül HOFFMANN ISTVÁN modelljét (1993) választottam, amely három szinten írja le a helyneveket. Azt, hogy e modell alkalmas az ilyen irányú vizsgálódásokra, a gyakorlatban már több munka is bizonyította (ehhez ld. TÓTH 2001: 6). Magának a helynévelemzési modellnek az alapvonásait az alábbiakban foglalhatjuk össze.

A helynevek vizsgálatát leíró (szerkezeti) és történeti aspektust alkalmazva egyaránt megvalósíthatjuk. A **szerkezeti elemzés** szintjén kétféle szempontból írhatjuk le a helyneveket: a.) a **funkcionális-szemantikai vizsgálat** a nevekben kifejeződő szemantikai tartalom bemutatására irányul; b.) a **lexikális-morfológiai vizsgálat** pedig azoknak a nyelvi kifejezőeszközöknek az összefoglalását valósítja meg, amelyek segítségével az előbbi funkciók a nevekben kifejeződnek. A leíró vizsgálat a **keletkezéstörténeti elemzéssel** egészül ki: ennek során arra vagyunk figyelemmel, hogy mi volt az a meghatározó névadó mozzanat, névalkotási folyamat, ami a helynevet létrehozta (e szintek részletes bemutatásához ld. HOFFMANN 1993: 53–163).

A rendszertani leírás legfőképpen olyan anyagmennyiségen végezhető el, amely méretéből adódóan kellően differenciált osztályozásra ad lehetőséget, az ómagyar kori oklevelekben azonban a névmennyiség alig-alig éri el a 100–200 helynevet. Éppen ezért

dolgozatomban nem az egyes kategóriák szerint haladok, hanem a nagyobb földrajzinév-típusok mentén próbálom összefoglalni az oklevélben előforduló helynevek névrendszertani jellemzőit. A bakonybéli összeírásban bizonyos tekintetben a magyar névállomány véletlenszerűen felbukkanó elemei találhatók, aminek értelmében nem tekinthetjük ezt a szórványmennyiséget egyetlen zárt rendszernek (csupán egy ilyen rendszer részének), azonban az egyes szórványok olyan tulajdonságjegyeket hordozhatnak magukon, amelyek fontos fogódzóként szolgálhatnak az ómagyar kori névadás főbb típusainak a jellemzéséhez is (mindehhez vö. HOFFMANN 2008: 20).

Dolgozatom e fejezetének alapjául két olyan tanulmány szolgált (HOFFMANN 2008; KOVÁCS É. 2011), amely egy bizonyos oklevél anyagának helynévi szórványait a természeti és műveltségi nevek kategóriáján belül értékeli. A műveltségi nevek típusa (amely az emberi beavatkozás eredményeként létrejövő denotátumok neveit foglalja magában) a bakonybéli összeírásban elsősorban a települések, birtokok neveiben merül ki, a természeti nevek viszont (amelyek az ember tájalkító tevékenységétől független denotátumok neveit fogják össze) igen sokféle helyfajta (vizek, kiemelkedések, völgyek stb. elnevezéseiként jelennek meg. Dolgozatomban a műveltségi nevek csoportjában csak a birtokok és falvak neveit tárgyalom, az összes többi helynevet a természeti nevekhez sorolom.

A rendszertani leírás első lépéseként az oklevél magyar nyelvű szórványainak az azonosítását és a lokalizálását szükséges elvégezni (azonosításon elsősorban a nyelvi azonosítást értem, a lokalizálás, a helyhez kötés pedig szükségszerűen azt is jelenti egyúttal, hogy adott esetben a helynév későbbi-mai továbbélését is meg tudjuk adni), ezek a lépések ugyanis nélkülözhetetlenek a rendszertani leíráshoz. A helynevek szegmentálása a szövegben (azaz a névszerkezet „kinyerése” az oklevélből) néhol nem egyszerű feladat (vö. HOFFMANN 2008: 11), azonban amennyiben sikerül a latin szöveggörnyezetből kiemelni, majd egymástól is elkülöníteni az egyes szórványokat, akkor megkaphatjuk a korabeli, vernakuláris nyelven előforduló magyar nyelvi elemeket. Ugyanakkor az így egybeálló szórványmennyiség nem minden eleme használható fel a névrendszertani elemzéshez: az egyértelműen köznévként szereplő szórványokat (*theluch* ~ *thelchv*; *hotar* ~ *hatar*; *aruk*; *gemilsen buqur*; *ikirbucur*), a latinul szereplő neveket (*Beliensis*) valamint a bizonytalan, ismeretlen etimológiájú helyneveket nem vontam be a névrendszertani elemzésbe. Az előbbieket nem tulajdonnévi minőségben állnak, így a névrendszertani elemzésen szükségszerűen kívül rekednek. Az utóbbi két kategória helynévi funkciója egyértelmű, ám a latin formák mögötti magyar névalak rekonstrukciója nem minden esetben megbízható, az ismeretlen-bizonytalan eredetű neveknek pedig a lexikális azonosíthatósága nem végezhető el. Az alábbiakban azokat a

helynévi szórványokat sorolom fel, amelyekkel ebben a fejezetben dolgoztam. A többszöri szövegbeli előfordulást minden esetben feltüntettem, s az elemzésbe bevont szórványok mellett a hozzájuk kapcsolódó latin földrajzi közneveket is megadtam.

1. <i>Cupan</i> , villa	31. <i>Buchu</i> , puteus
2. <i>Qumlouozou</i> , vallis	32. <i>Kyris</i>
3. <i>Chigisti</i> , vadum	33. <i>Kyris</i> , fluvius
4. <i>Grenice</i> , torrens	34. <i>Keseih</i> , villa
5. <i>Quiar</i> , villa	35. <i>Dinna</i> , predium
6. <i>Churchufeu</i> , vorago	36. <i>Zalamadi</i> , predium
7. <i>Bolug</i> , arbustum	37. <i>Ocol</i> , villa
8. <i>Hassag</i>	38. <i>Felduuar</i>
9. <i>Fizeg</i> , portus	39. <i>Tuel</i> , villa
10. <i>Panauuadi</i> , villa	40. <i>Mogos</i>
11. <i>Huzeu brazda</i>	41. <i>Prez(t)eg</i>
12. <i>Arpas</i> , fluvius	42. <i>Bulda</i>
13. <i>Veieztue</i> , rivulus	43. <i>Nulu</i>
14. <i>Arpas</i>	44. <i>Tarian</i>
15. <i>Arpas</i> , fluvius	45. <i>Clun</i>
16. <i>Murzol</i> , alveus	46. <i>Uuertis</i>
17. <i>Scequ</i> , alveus	47. <i>Zaczardi</i>
18. <i>K(h)umuch aruk</i> , munimentum	48. <i>Hongin</i>
19. <i>Seę sec fehe</i> , mons	49. <i>Ploznic</i>
20. <i>Ketel loca</i> , predium	50. <i>Brihin</i>
21. <i>Lessu</i> , mons	51. <i>Sumig</i>
22. <i>Forkosig</i> , predium	52. <i>Nandurdi</i>
23. <i>Lessu montis</i>	53. <i>Uuindirn(a)</i>
24. <i>Bokon</i>	54. <i>Cupan</i>
25. <i>Quoasseg</i> , mons	55. <i>Kyar</i>
26. <i>Nemti</i> , terminus	56. <i>Pan(auuadi)</i>
27. <i>Bik zadu</i> , introitus	57. <i>Cupan</i>
28. <i>Brezprem</i>	58. <i>Kyar</i>
29. <i>Kigouis</i> , predium	59. <i>Arpas</i>
30. <i>Soriul</i> , villa	60. <i>Zilu</i>

61. <i>Wag</i>	72. <i>Mogos</i> , predium
62. <i>Drawa</i>	73. <i>Murzol</i> , aqua
63. <i>Zuualin</i> , piscina	74. <i>Nuztupc</i> , predium
64. <i>Burzi</i> , rivulus	75. <i>Tehes</i> , predium
65. <i>Toplouuiza</i> , piscina	76. <i>Goun</i>
66. <i>Zlip</i>	77. <i>Zelch</i> , predium
67. <i>Modosa</i>	78. <i>Uindurna</i> , predium
68. <i>Tana</i> , piscina	79. <i>Vertus</i>
69. <i>Nandur</i> , piscina	80. <i>Chepel</i>
70. <i>Tener here</i> , piscina	81. <i>Arqui</i> , predium
71. <i>Sar</i> , predium	

A birtokok elhelyezkedésének felvázolása nem csak a történettudomány számára fontos feladat, hanem a nyelv- és névföldrajz is igen értékes adatokkal gazdagodhat a helynevek lokalizálása révén (vö. HOFFMANN 2008: 12–13). Az oklevélben előforduló hely- és helynevek főként a mai Veszprém (*Koppány, Gerence, Ketellaka, Németi, Veszprém, Akol, Tevel, Bódé, Paloznak, Sár, Borsodi, Noszlop, Tés, Szűcs, Csepel*) és Győr megyében (*Kajár, Ponyvád, Árpás, Marcal, Szalmád, Nyúl, Tarján, Szil*) helyezkedtek el, azonban az összeírás elszórtan említ Csongrád (*Nándor, Tenyér ere*), Tolna (*Földvár, Szekszárd, Madocsa*), Vas (*Magas, Peresztég*), Zala (*Sümeg, Vindornya*), Komárom (*Vértes*), Heves (*Selyp*), Baranya (*Borza*) és Fejér (*Gyón, Árki*) megyék területén fekvő birtokokat, s azok határában húzódó helyeket is. A pontosan nem lokalizálható helynevek elhelyezése a térképen nem ütközhet nagyobb nehézségbe, hiszen ezek többnyire a jól lokalizálható települések határpontjaiként szerepelnek az oklevélben. Az ezidáig nem azonosított más típusú helynevek lokalizálására viszont majd csupán munkám egy későbbi fázisában vállalkozom. Minthogy azonosításuk (elsősorban a pontos nyelvtörténeti értékelésükhöz) a fentebb mondottak értelmében elengedhetetlenül szükséges, ám a legszűkebb értelemben vett névrendszertani vizsgálaton ez a probléma valójában kívül esik, így ezen nevek kapcsán a pontos lokalizáció hiánya nem volt akadály a rendszertani vizsgálatnak.

Az elemzésbe bevont 81 névalak valójában 68 különböző helynevet takar. A számbeli eltérés hátterében az áll, hogy egy-egy helynév többször is felbukkan az oklevél szövegében. A *Koppány* mint településnév például háromszor is feltűnik az összeírásban, s mindháromszor ugyanabban az alakban (*Cupan*). A *Kajár* helynév szintén háromszor bukkan fel, viszont eltérő lejegyzéssel: a 9. sorban *Quiar*-ként, majd a 46. és az 51. sorban *Kyar* formában szerepel. Az *Árpás* helynév négyszer tűnik fel ugyanabban a formában, azonban háromszor a

folyó (12., 14., 15), egyszer pedig a település neveként (57.). Kétszer-kétszer találkozhatunk a *Marcal* és a *Körös* víznevekkel, s a *Magas*, *Ponyvád*, *Vindornya*, *Leső-hegy* és *Vértés* nevek szintén kétszer fordulnak elő; a *Marcal*, a *Körös*, a *Magas*, a *Leső-hegy* és *Ponyvád* alak változatlan formában ismétlődik, míg *Vindornya* (a 42. sorban *Uuindirna*, a 84. sorban *Uindurna*) és *Vértés* lejegyzése (a 42. sorban *Uuertis*, a 85. sorban *Vertus*) eltérő megoldásokat mutat.

Az ómagyar kori oklevelezési gyakorlat e korai szakaszában nem ritka az az eljárás, hogy bizonyos helyek (főként a nagyobb folyók és ismertebb települések) neveit latin formában szerepelteti az oklevélíró. Az összeírásban egy olyan alakot találtam, amely latin melléknévi alakjában szerepel (*Beliensis*), a mögötte föltehető korabeli beszélt nyelvi alak minden bizonnyal *Bél* (esetleg *Beli*) forma lehetett. Latin formában szerepel *Besenyő-mező* neve is (*rus Bessenorum*), valamint elképzelhető, hogy a *Dirsi* alakban a *Derzs* helynév latinított formáját (vagy az azonos alakú személynév latin genitívuszi formáját) találjuk meg. Az idegen nyelven szereplő adatokat az elemzésbe azért nem emeltem be, mert a mögöttük feltehető magyar névhasználat nem egyértelmű.

A történeti névrendszertani vizsgálatok egyik fokozott figyelemmel elemzett csoportját azok a magyar nyelvű földrajzi köznevek képezik, amelyekről nehéz eldönteni, hogy köznévi avagy tulajdonnévi funkcióban állnak-e az adott nyelvemlékben. HOFFMANN ISTVÁN a Tihanyi alapítólevél kapcsán – az egyértelműen tulajdonnévi használatúakon túl – ezeket bizonytalanul besorolhatónak tekinti (2008: 16–17). Ahogy már fentebb is említettem, a BÖ.-ban több olyan magyar nyelvű földrajzi köznévi szórvány is szerepel, amelyeket – közsői státusuk miatt – kihagytam a névrendszertani elemzésből, a *Tana* előfordulással (66.) azonban kivételt tettem, mert olyan típusú objektumra vonatkozik (*piscina* 'halastó, halászhely'), amelyet az oklevél megszövegezője minden esetben tulajdonnévvel jelöl meg (61., 63., 67., 68.) E nyelvi elem státusát ezért szintén tulajdonnévnek ítélem.

2. Az összeírásban a 68 különböző név közül 42 műveltségi, 25 pedig természeti névnek tekinthető, amely számadat a műveltségi nevek 62%-os fölényét mutatja a 38%-ban előforduló természeti nevekkel szemben. A műveltségi nevek egy kivételével (*Ketellaka*) egyrészesek, noha néhány esetben a településnév alapjául kétrészes név szolgált (*Földvár*, *Farkas-ügy*). A természeti nevek csoportjában ezzel szemben jóval magasabb a kétrészes nevek aránya (38%), azonban még itt is az egyrészes nevek vannak túlnyomó többségben (62%). A következőkben a két fő kategória mentén haladva mutatom be, hogy milyen alapfunkciók jelennek meg az egy- és kétrészes nevek előtagjában. Kitérek továbbá arra is, hogy ezek milyen nyelvi elemekkel fejeződnek ki, valamint bemutatom a létrejöttükben

szerepet játszó keletkezéstörténeti folyamatokat is. (A kétrészes nevek utótagjának funkciójával azért nem foglalkozom részletesen, mert az az oklevélben minden esetben a hely fajtáját jelöli meg.)

2.1. A műveltségi nevek kategóriájában azok a településnevek képviselik a legnagyobb csoportot, amelyek pusztán személynévből jöttek létre magyar névadással, s alakilag valamely személynévvel esnek egybe. A településnevek alapjául szolgáló személynévek eredetét kereshetjük a szlávságban (*Veszprém, Noszlop, Tés*)², a törökségi nyelvekben (*Koppány, Ketel, Gyón*), illetve vannak közöttük magyar eredetű személynévekből alakultak is (*Tevel, Bakony, Vértes, Szekszárd, Selyp, Sár*, esetleg *Nándor*). A *Bódé* helynév alapjául szolgáló személynév etimológiája pedig bizonytalan (vö. FNEsz. *Bódépuszta*). Az egyetlen kétrészes műveltségi név (*Ketellaka*) első névrészában szintén személynév szerepel. A személynévi névadás a korai ómagyar korban igencsak gyakori névalkotási folyamat volt, s az ilyen szerkezetű nevekben (legyenek azok egy- vagy kétrészesek) jobbra birtokosi viszony fejeződik ki. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy ez nem kizárólagos szemantikai funkció az ilyen elnevezésekben. A BÖ.-ban is akad például egy olyan település, amely nem a birtokosáról, hanem a falu egy lakójáról vette a nevét (*Ponyvád*, erre vonatkozóan lásd bővebben a 2. számú mellékletet).

A települések nevében több ízben is megjelenik az ott lakó embercsoport, nép, nemzetség megnevezésére használt gyűjtőnév is, ami a *Németi, Keszi, Tarján, Berény* és *Nándor(i)* esetében figyelhető meg. A *Németi* alak német telepesek lakóhelyére utalhat, a *Keszi, Tarján, Berény* alakokban a Keszi, Tarján és Berény törzsbeli lakóhelyére való utalásokat kereshetjük. A *Nándor(i)* névalak közvetlen előzménye lehet egyrészt személynév (minthogy ismerünk ilyen alakú személynévet az Árpád-korból), de származhat másrészt a *nándor* ('dunai bolgár') népnévből is -*d* helynévképzővel. Az előbbi esetben birtokosra, az utóbbi esetben ott lakó népcsoportra utal az elnevezés.

A településnevek motivációjául nemritkán az adott hely növény- vagy állatvilága szolgált, ez a szemantikai jegy az oklevélben hat településnév esetében érhető tetten. A *Hásság*-ban a *hárs*, az *Árpás*-ban (mint településnévben) az *árpa*, a *Sümeg*-ben a *som*, a *Szil*-ban a *szil*, a *Dinnye* névben a *dinnye* növénynevet ismerhetjük fel. A növénynevek mellett az állatnevek is alapot szolgáltattak a névadásra, s ezt a *Nyúl* és a *Kígyós* helynév példáján

² A nevek etimológiájára, azonosítására, névrendszertani elemzésére vonatkozó bővebb információkat (pontos hivatkozásokkal) a dolgozatom 2. mellékletében adom közre. Itt és a továbbiakban – célszerűségi okokból, a könnyebb eligazodás végett – a neveknek nem az okleveles betűhív adatát közlöm, hanem a címszavasított változatát. A mellékletben, illetve a dolgozat korábbi részeiben ezek betűhív formái visszakereshetők.

láthatjuk. A növény- és állatnevek olykor tehát metonimikus névadás útján alakultak településnévvé (azaz formáns nélküli alakjukban), mint a *Szil*, *Dinnye*, *Nyúl* esetében, máskor pedig helynévképzők segítették a névvé válásukat: az *-s* képző mellett (*Árpás*, *Kígyós*) a *-gy* (*Hásságy*) és a *-g* (*Sümeg*) jelentkezik az oklevél településneveiben helynévképzői szerepben.

A műveltségi nevek névadásának alapjául olyan motiváció is szolgálhatott, amely a település valamilyen más helyhez való viszonyát fejezi ki. A *Sár*, *Árki* és talán az *Árpás* települések a közelükben lévő vízről kapták a nevüket, a *Magas* alak kiemelkedés közelségére utal, a *Földvár* településnév alapjául pedig várnév szolgált, azaz építményhez való viszonyt jelenít meg a névalak.

Amint a fenti példákból is kitűnik, a műveltségi nevek létrejöttében többféle névalkotási folyamat is szerepet játszhat: a helynévképzés, a metonimikus névadás és a szintagmatikus szerkesztés képviseli közöttük a legjelentősebb kategóriákat.

A helynévképzés mint névadási mód az oklevél hat településnévének kialakításában vett részt. A *Hásságy* település nevében a *-gy* képzőt találjuk meg, a *Sümeg* névben a *-g*, a *Németi* és az *Árki* esetében az *-i*, a *Kígyós* névben az *-s*, a *Nándord(i)* és a *Szalmád* elnevezésben pedig a *-d(i)* képzőt találhatjuk meg. Nem sok helynév esetében jelentkezik a helynévképzővel való névalakulás folyamata (a műveltségi nevek 19%-ában csupán), maguk a képzők azonban annál sokszínűbbek.

A helynévképzésnél jóval gyakoribb névkeletkezési mód az oklevél településnevei körében a metonimikus névadás: a településnevek több mint felében (71%) ez a történeti folyamat mutatható ki. Legtöbbször személynév előzi meg az effajta névadást (pl. *Veszprém*, *Tés*, *Koppány* stb.), emellett azonban a metonímia alapja lehet építményt jelentő szó (*Akol*, *Földvár*), víznév (*Farkasügy*, *Sár*), hegynév (*Magas*), egyéb földrajzi alakulat (*Csepel*), törzsnév (*Keszi*, *Tarján*, *Berény*), növénynév (*Dinnye*, *Szil*), valamint állatnév (*Nyúl*).

Több esetben találkozunk olyan névvel, amelynek közvetlen előzményét a szomszédos idegen nyelvekben kell keressük: a *Szelc*, *Vindornya*, *Paloznak*, *Peresztég* településnevek előzményeiként szláv névalakokat adathatunk.

Az egyetlen kétrészes településnév (*Ketellaka*) szintagmatikus szerkesztéssel alakult, a benne álló magyar *lak* földrajzi köznév jelölt birtokos jelzős szerkezetben kapcsolódik a személynévi előtagjához.

2.2. A természeti nevek 38%-a kétrészes névszerkezetben jelentkezik az oklevélben, amely kétrészes névben az utótag rendre valamilyen helyet jelölő közszó, azaz földrajzi köznév: pl. *Komló-aszó*, *Hurhu-fő*, *Hosszú-barázda*, *Vejsze-tő*, *Homok-árok*, *Szések feje*.

Ková-ség, Bükk-szád, Leső-hegy, Tenyér ere. Ezen alakok második névrésze a hely fajtáját hivatott megjelölni, s a *fő ~ feje* kivételével a nevekben más-más földrajzi köznév szerepel.

A kétrészes nevek első névrészában sokféle funkcionális-szemantikai jegy kifejeződhet, s ezek mindegyike viszonylag csekély megterheltségű (azaz valamennyi kategória kevés számú példával illusztrálható). Utalhat az előtag például az ott lévő természeti környezet jellemző növényvilágára (*Komló-aszó, Bükk-szád*), anyagára (*Homok-árok, Kovás-ség*), de megjelenhet benne a hely méretének tükröződése is (*Hosszú-barázda*). Két esetben 'a hely valaminek a része' szemantikai szerepet találjuk meg a név előtagjának funkciójaként (*Horh-fő, Vejsze töve*). Olykor az első névrész funkciója részben az olvasati problémák miatt (*Szészek? feje*), részben pedig a többféle szemantikai tartalom miatt (*Tenyér ere*) nem állapítható meg. A beillesztési eljárásoknál is kiemeltém a *Lessu montis* névalakkal kapcsolatos problémákat, s ott is jeleztem, hogy szerkezetileg ezt kétrészes névnek tekintem, s azonosítását *Leső-hegy* alakban végzem el. Ezen elnevezés folyamatos melléknévi igenévi *Leső* előtagja – már amennyiben a név olvasata helyes, hiszen a *Lessu* betűhív forma nem problémamentes önmagában sem – a hely funkciójára utalhat.

A természeti nevek 62%-a egyrészes névstruktúrát mutat, s ezekben – a kétrészesekhez hasonlóan – igen sokféle szemantikai tartalom jelentkezik. Mindössze egy olyan elnevezés szerepel a korpuszban, amely pusztán földrajzi köznévként a hely fajtáját jelöli meg: *Tanya* (ennek speciális helyzetéről a korábbiakban már szóltam).

Az egyrészes természeti nevekben összességében hasonló funkciók jelentkezését találhatjuk meg, mint amelyekkel a kétrészes nevek előtagjában is találkozhattunk. A hely állapotát egyetlen természeti név (*Szék*) fejezi ki. Az ott lévő növényzet három elnevezéshez szolgált alapul: az *Árpás*, a *Füzegy* és a *Körös* folyók nevében az *árpa*, a *fűz*, illetve a *kőris* növénynevet ismerhetjük fel. A *Hegyesd* a hely alakját hivatott kifejezni. A hely birtokosára utalás pusztán személynévi formában az egyrészes természeti nevek körében négyszer merül fel lehetőségként (*Balog, Bulcsú, Nándor, Madocsa*), de a *Nándor* elnevezés előzményeként – mint azt a *Nándord(i)* esetében is láttuk – a *nándor* népnév is kiindulásul szolgálhatott. Megnevező funkcióban állnak az olyan elnevezések (elsősorban víznevek), amelyek valamely idegen (jobbára szláv) nyelvből (vagy szláv közvetítéssel) kerültek át a magyarba (*Gerence, Toplovica, Marcal, Vág, Dráva, Borza*).

Ami pedig a természeti nevek keletkezéstörténeti elemzését illeti, a kétrészes névformák (pl. *Komló-aszó, Tenyér ere, Vejsze töve*) egytől egyig jelzős szerkezetként jöttek létre szintagmatikus szerkesztéssel. E jelzős összetételek némelyike minőségjelzős szerkezetben áll, míg mások birtokos szerkezetet mutatnak. Az egyrészes természeti nevek legnagyobb

része névátvétel eredményeként, tehát külső névalkotás során vált a névrendszer elemévé (*Gerence, Toplovica*). A helynévképzés itt is több elnevezés létrejöttében játszott szerepet, s ismét csak a képzőelemek sokfélesége tűnhet velük kapcsolatban szembe (*Hegyesd, Füze gy, Árpás*). Metonimikus névadás hozta viszont létre a *Balog, Bulcsú, Madocsa* elnevezéseket (személynévi alapszóból), a *Körös* folyónevet (fanévből), valamint a *Nándor* névformát (vagy személynévből vagy népnévből).

3. A kapott eredményeket érdemes összevetni a BÖ.-hoz időben közel álló, ámde fennmaradását tekintve eredeti, hiteles oklevelünk, a Tihanyi alapítólevelével ilyen irányú elemzésével, amire HOFFMANN ISTVÁN összefoglalása révén nyílik lehetőségünk (2010: 226–233). A két oklevél latin, vagy latinizáló formái kapcsán azt a megállapítást tehetjük, hogy egyik lejegyző sem élt ezek gyakori használatával, holott a hazai oklevelezési gyakorlatban szép számmal akadnak erre példák, főként az ismertebb folyóvíznevek és a nagyobb települések esetében.

A Tihanyi alapítólevelében a magyar anyanyelvű lejegyzők nyomai könnyen tetten érhetők. Legfőképp a *rea* névutó az, amely egyértelművé teszi ezt, de a magyarul szereplő földrajzi köznevek is ezt a megállapítást erősítik. A bakonybéli oklevélben is találunk magyar közszókat (pl. *ikerbokor*), földrajzi közneveket (pl. *telek, határ*), amelyek nem a helyi nyelvhasználat lenyomataiként, hanem az oklevél megszövegezőjének ténykedéseként értékelhetők.

A legszembeütőbb különbség a két oklevél helynevei között az, hogy míg a Tihanyi alapítólevelében még alig-alig találunk latin helyfajtajelölő közneveket, a BÖ.-ben a 80 szórvány nagy többségét ilyen elemekkel illesztik be a latin alapszövegbe, ami nagyban megkönnyíti a helyek által jelölt denotátumtípusok azonosítását. Úgy vélem, hogy a magyar oklevelezési gyakorlat fejlődésével ezeknek az elemeknek az általánosabb használata is bizonyára együtt járhatott (vö. KOVÁCS É. 2011, SZŐKE 2006).

A névadás tekintetében hasonló tendenciákat figyelhetünk meg a két oklevélnél, hiszen mindegyikben a metonimikus névadás (azon belül is a pusztá személynévből való névadás) tűnik fel a műveltségi nevek, településnevek legjellegzetesebb névalkotási eljárásaként. Különbség mutatkozik viszont az idegen eredetű nevek előfordulási gyakoriságában: az 1055-ös diploma mindössze két idegen eredetű nevet tartalmaz (*Balaton, Kesztlőc*), az 1086-os oklevélben viszont kilenc névadat biztosan idegen eredetű (főként folyóvíznevek), illetve további egy alaknál áll fenn bizonytalanul a szláv névátvétel lehetősége (*Noszlop*).

A BÖ.-ban összesen tíz kétrészes név fordul elő, amelyek közül mindössze egy szerepel település neveként. Ez a tendencia a Tihanyi alapítólevelében is megfigyelhető – tudniillik az,

hogy a településnevek egy kivételével egyrészesek –, ott azonban a nem települést jelölő helynevek nagyobb hányada kétrészes névformában jelentkezik, ami viszont nem mondható el a bakonybéli oklevél természeti neveiről, noha ezek körében is magasabb a kétrészes nevek aránya, mint a településnévi kategóriában.

A Tihanyi alapítólevél helynévi szórványanyagán elvégzett rendszertani vizsgálata eredményeként HOFFMANN ISTVÁN arra a megállapításra jutott, hogy az ómagyar kori helynévadás két leggyakrabban alkalmazott névtípusa „a személynévből alakult egyrészes neveké, illetve a kétrészes szerkezetű, földrajzi köznévi alaprészsel alkotott mikroneveké” (2008: 26). Ezt a megállapítást részben a bakonybéli összeírás helynevei is alátámasztani látszanak, bár a mikronevek körében az egyrészes nevek aránya némileg ellent is mond a megfigyelés második felének.

4. Az eddigiekben nem esett szó arról, hogy milyen eshetőségek jöhetnek szóba az eredeti és az interpolált részek különválasztására a névrendszertani vizsgálat fényében. Szándékosan nem ejtettem erről szót, úgy vélem ugyanis, hogy a pusztán, a szűk értelemben vett névrendszertani vizsgálat erre nem nyújt megfelelő lehetőséget még annál a szempontonál sem, ahol a nevek eltérő formában való lejegyzéséről esett szó. A BÖ.-ban három olyan helynevet találunk, amelynek többszöri előfordulása eltérő formában valósul meg: *Uuindirn(a) ~ Vindurna* (Vindornya), *Uuertis ~ Vertus* (Vértés), *Quiar ~ Kyar* (Kajár), ezek lejegyzésének különbségét viszont önmagában nemigen írhatjuk az interpoláció számlájára. A Tihanyi alapítólevélről köztudott, hogy az első eredetiben fennmaradt oklevelünk, mégis előfordulnak benne eltérő alakban lejegyzett formák: *Castelic ~ Kaztelic*, *Bolatin ~ Balatin*, *Fizeg ~ Fyzeg* (ld. HOFFMANN 2008: 19–20), ami a helyesírásunk korabeli következetlenségét, illetve a hangváltozási folyamatok eredményeként jelentkező ingadozó hangalakokat ismerve egyáltalán nem meglepő. Ennek fényében pedig – további támogató érvek híján – azt gondolom, hogy az idegen nyelvű szöveg és magyar szórvány kapcsolatának vizsgálata jobb lehetőséget biztosít arra, hogy kiszűrjük az időben később betoldott, interpolált vagy hamisított oklevélrészleteket, mint amilyen esélyekkel e kérdésben a névrendszertani vizsgálat kecsegtet.

5. Összefoglalás

A nyelvemlék-feldolgozásokra szükségessége a nyelv- és azon belül a névtörténeti kutatások szempontjából magától értetődően nagy szükség van. Minél több Árpád-kori dokumentumot dolgozunk ugyanis fel, és ezekben minél több szempontból mérlegeljük a nyelvi anyagot, annál biztosabb és meggyőzőbb képet kaphatunk a korai oklevelezési gyakorlat kialakulásáról, fejlődéséről, a magyar nyelv- és helynévrendszer állapotáról. A feldolgozások alkalmával sokféle kérdésre kereshetünk választ, és a vizsgálatok alapjául különféle nyelvészeti szempontok is szolgálhatnak. Dolgozatomban ezek közül a lehetőségek közül mindössze két problémakört érintettem: egyrészt a latin szöveg és a magyar szórvány kapcsolatáról szóltam, másrészt pedig az oklevél helynévi szórványainak névrendszertani vizsgálatát végeztem el, s e két elemzés keretén belül igyekeztem bemutatni a bakonybéli oklevélnek, ennek a sajátos filológiai helyzetű diplomának a sajátosságait.

Fontos azonban kiemelnünk, hogy ezek mellett a vizsgálati szempontok mellett a kifejezetten nyelvtörténeti célú elemzések is számos hasznos információval szolgálhatnak az Árpád-kor nyelvi arculatának feltérképezésében, s ehhez az oklevél helyneveinek és részben személyneveinek hang- és helyesírás-történeti, valamint alaktörténeti elemzése szolgálhat alapul. Az oklevél hangjelöléséről és az e mögött rejlő hangállapotról még csak érintőlegesen sem ejthettem szót a dolgozatomban, pedig az oklevél helyneveinek korabeli hangszerkezeti felépítéséből, a későbbi hangalakjukból jó lehetőségeink vannak többek között a bilabiális zöngés spiráns, illetve palatoveláris zöngés és zöngétlen spiráns korabeli meglétének, viselkedésének és változási folyamatainak a megragadására. Az oklevél helyneveinek nyelvtörténeti vizsgálatára munkám egy későbbi fázisában mindenképpen igyekszem sort keríteni.

Úgy gondolom, hogy az összeírás – interpolált volta ellenére is – teljes értékű forrásanyagul szolgálhat a korai ómagyar korra vonatkozó nyelv- és névtörténeti vizsgálatokhoz, s ezt a vélekedésemet néhány ponton dolgozatommal reményeim szerint igazolhattam. Azt ugyanakkor még egyszer hangsúlyoznunk kell, hogy bár a hamis és a részben hamis (interpolált) oklevelek kronológiai rétegeinek elválasztására alkalmazott módszerek közül a szórványok beillesztésének vizsgálata ígéretes fogódzókat nyújt, az általánosításokkal mégis nagyon óvatosan kell bánnunk.

6. Irodalom

- ÁSz. = FEHÉRTÓI KATALIN (2004), *Árpád-kori személynévtár (1000–1301)*. Budapest.
- BALÁZS JÁNOS (1989), A latin a Duna-tájon. In: *Nyelvünk a Duna-tájon*. Szerk. BALÁZS JÁNOS. Budapest. 95–140.
- BÁRCZI GÉZA (1944), A tihanyi alapítólevél hangjelölése. *Magyar Nyelv* 40: 313–30.
- BÁRCZI GÉZA (1951), *A tihanyi apátság alapítólevele mint nyelvi emlék*. Budapest.
- BÁRCZI GÉZA–BENKŐ LORÁND–BERRÁR JOLÁN (1967), *A magyar nyelv története*. Budapest.
- BENKŐ LORÁND (1943), Víz- és helységneveink viszonyához. *Magyar Nyelv* 43: 259–263.
- BENKŐ LORÁND (1980), *Az Árpád-kor magyar nyelvű szövegemlékei*. Budapest.
- BENKŐ LORÁND (1996), Az Árpád-kori magyarság nyelvföldrajzi helyzete. *Magyar Nyelv* 92: 399–403.
- BENKŐ LORÁND (2003), Castrum Borssed Zouolvn. In: *Beszélnek a múlt nevei. Tanulmányok az Árpád-kori tulajdonnevekről*. Budapest.
- BÉNYEI ÁGNES–PETHŐ GERGELY (1998), *Az Árpád-kori Győr vármegye településneveinek nyelvészeti elemzése*. Debrecen.
- DHA. = *Diplomata Hungariae Antiquissima Vol. I*. Praefuit GYÖRFFY GYÖRGY. Budapest., 1992. 247–260.
- EWUng. = *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen I–II*. Főszerk. BENKŐ LORÁND, Budapest, 1993–1995.
- FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ (1885), *A királyi kancellária az Árpádok korában*. Budapest.
- FNESz. = KISS LAJOS, *Földrajzi nevek etimológiai szótára I–II*. Negyedik, bővített és javított kiadás. Budapest, 1988.
- FÜGEDI ERIK (1992), *Az Elefánthyak. A középkori magyar nemes és klánja*. Budapest.
- HOFFMANN ISTVÁN (1993), *Helynevek nyelvi elemzése*. Debrecen.
- HOFFMANN ISTVÁN (2004), Az oklevelek helynévi szórványainak nyelvi hátteréről. In: *Helynévtörténeti Tanulmányok 1*. Szerk. HOFFMANN ISTVÁN–TÓTH VALÉRIA. Debrecen. 9–61.
- HOFFMANN ISTVÁN (2008), A Tihanyi alapítólevél helynévi szórványainak névrendszertani tanulságai. In: *Helynévtörténeti Tanulmányok 3*. Szerk. HOFFMANN ISTVÁN–TÓTH VALÉRIA. Debrecen. 9–29.

- HOFFMANN ISTVÁN (2009), A magyar nyelv korai szórványemlékei. In: „*Látjátok feleim...*” *Magyar nyelvemlékek a kezdetektől a 16. század elejéig*. Szerk. MADAS EDIT. Budapest. 13–31.
- HOFFMANN ISTVÁN (2010), *A Tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás*. Debrecen.
- HA. 1. = HOFFMANN ISTVÁN–RÁCZ ANITA–TÓTH VALÉRIA, *Helynévtörténeti adatok a korai ómagyar korból. 1. Abaúj–Csongrád vármegye*. Debrecen, 1997.
- HA. 2. = HOFFMANN ISTVÁN–RÁCZ ANITA–TÓTH VALÉRIA, *Helynévtörténeti adatok a korai ómagyar korból. 2. Doboka–Győr vármegye*. Debrecen, 1999.
- JAKUBOVICH EMIL–PAIS DEZSŐ (1929), *Ó-magyar olvasókönyv*. Budapest.
- KARÁCSONYI JÁNOS (1891), *Szent István király oklevelei és a Szilveszter-bulla*. Budapest.
- KISS JENŐ–PUSZTAI FERENC szerk. (2003), *Magyar nyelvtörténet*. Budapest.
- KISS LAJOS (1999), *Történeti vizsgálatok a földrajzi nevek körében*. Piliscsaba.
- KMTL. = *Korai magyar történeti lexikon. 9–14. század*. Főszerk. KRISTÓ GYULA. Budapest, 1994.
- KNIEZSA ISTVÁN (1949), A zabori apátság 1111. és 1113. évi oklevelei mint nyelvi (nyelvjárási) emlékek. *MNny.* 6: 3–50.
- KNIEZSA ISTVÁN (1952), *Helyesírásunk története a könyvnyomtatás koráig*. Budapest.
- KOVÁCS ÉVA (2011), A 800 éves Tihanyi összeírás helynévi szórványainak névrendszertani tanulságairól. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 6. Szerk. HOFFMANN ISTVÁN–TÓTH VALÉRIA. Debrecen. 47–59.
- KOVÁCS ÉVA (2012), A Tihanyi összeírás filológiai kérdései. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 8. Szerk. HOFFMANN ISTVÁN–TÓTH VALÉRIA. Debrecen. 37–49.
- MOLNÁR JÓZSEF–SIMON GYÖRGYI (1976), *Magyar nyelvemlékek*. Budapest.
- OkI Sz. = SZAMOTA ISTVÁN–ZOLNAI GYULA, *Magyar oklevélszótár*. Budapest, 1902–1906.
- PAIS DEZSŐ (1939), *A veszprémvölgyi apácák görög oklevele mint nyelvi emlék*. MNyTK. 50. Budapest.
- PAIS DEZSŐ (1955), 1055-1955. *Magyar Nyelv* 51: 3–9.
- PP. = *Paradisum Planavit*. Szerk. TAKÁCS IMRE. Pannonhalma, 2001.
- PRT. = *A pannonhalmi Szent Benedek-rend története I–XII*. Szerk. ERDÉLYI LÁSZLÓ–SÖRÖS PONGRÁC. Budapest, 1912–1916.
- RESZEGI KATALIN (2008), A régi hegynevek névterjedelmének kérdéséről. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 3. Szerk. HOFFMANN ISTVÁN–TÓTH VALÉRIA. Debrecen. 135–144.
- SOLYMOSI LÁSZLÓ (2006), *Írásbeliség és társadalom az Árpád-korban*. Budapest.

- SZABÓ DÉNES (1954), A dömösi prépostság adománylevelének hely- és vízrajza. MNyTK. 85. Budapest.
- SZABÓ T. ATTILA (1966), Egy hamis ómagyar kori dési kiváltságlevél helynév-szórványainak hiteléhez. *Magyar Nyelv* 62: 420–24.
- SZAMOTA ISTVÁN (1895), A tihanyi apátság 1055-iki alapítólevele mint a magyar nyelv legrégibb hiteles és egykorú emléke. *NyK.* 25: 127–67.
- SENTGYÖRGYI RUDOLF (2006), A tihanyi apátság alapítólevelének hátlapja mint nyelvi emlék. Elektronikus publikáció:
<http://mnytud.arts.unideb.hu/nevtan/informaciok/mnyt/szr.pdf>
- SENTGYÖRGYI RUDOLF (2008), A Tihanyi alapítólevél *kangrez* szórványáról. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 3. Szerk. HOFFMANN ISTVÁN–TÓTH VALÉRIA. Debrecen. 29–52.
- SENTGYÖRGYI RUDOLF (2010), Helynevek beillesztése korai latin nyelvű okleveleink szövegébe. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 5. Szerk. HOFFMANN ISTVÁN–TÓTH VALÉRIA. Debrecen. 33–47.
- SENTPÉTERY IMRE (1930), *Magyar oklevéltan*. Budapest.
- SZŐKE MELINDA (2006), A garamszentbenedeki apátság alapítólevelében szereplő szórványok nyelvi alkata és szövegbeli helyzete. In: *Juvenilia I. Debreceni bölcsész diákkörösök antológiája*. Szerk. KOVÁCS ZOLTÁN–SZIRÁK PÉTER. Debrecen, 263–274.
- SZŐKE MELINDA (2010), A garamszentbenedeki apátság alapítólevelének nyelvtörténeti forrásértékéről. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 5. Szerk. HOFFMANN ISTVÁN–TÓTH VALÉRIA. Debrecen. 95–103.
- SZŐKE MELINDA (2011), A garamszentbenedeki apátság 1075. évi alapítólevelének kronológiai rétegeiről. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 6. Szerk. HOFFMANN ISTVÁN–TÓTH VALÉRIA. Debrecen. 59–67.
- SZŐKE MELINDA (2012), Ság birtok leírása a garamszentbenedeki apátság alapítólevelében *Magyar Nyelvjárások* 49: 55–74.
- TÓTH VALÉRIA (2001), *Névrendszertani vizsgálatok a korai ómagyar korban (Abaúj és Bars vármegye)*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 6. Debrecen.
- ZELLIGER ERZSÉBET (2005), *A Tihanyi Alapítólevél*. Pannonhalma.

1. számú melléklet

A könnyebb áttekinthetőség kedvéért egy táblázatban rendszereztem a legfontosabb adatokat. A táblázat nyolc oszlopának ismeretében az oklevélszövegező(k) beillesztési eljárásai, illetve az oklevél névrendszertani sajátosságai könnyebben és gyorsabban vizsgálhatók.

Az első oszlopban tüntettem fel azoknak a *soroknak* a számát, amelyekben magyar helynévi szórvány előfordul. A sorok számozása az eredeti oklevél sorvezetését követi, csak abban az esetben tértem el ettől, amikor ugyanazon szórvány többszöri előfordulásáról volt szó; ilyen esetben az azonos alakú szórványokat egymás után tüntettem fel. A második oszlop az oklevélben előforduló magyar névadatot tartalmazza, amelyhez a GYÖRFFY GYÖRGY-féle *Diplomata Hungariae Antiquissima* (DHA. 250–255) szövegközlését használtam fel. A kérdéses esetekben – ahol az oklevél anyagának minőségi hibája, a tinta megkopottsága miatt nehezen eldönthető az alak – minden lehetséges variációt felsoroltam. A *megnevezőszó* oszlop értelemszerűen a latin megnevezőszavakat tartalmazza, amennyiben előfordul ilyen az adott szórvány szövegbeillesztésében. Ennek szükségességét a könnyebb statisztikai feldolgozhatóság támasztja alá. A *hely fajtája* nevű oszlopba a latin földrajzi közneveket gyűjtöttem össze magyar jelentésükkel együtt. A következő egységben azt a szűkebb *szövegkörnyezetet* idézem, amelyben a helynévi szórvány felbukkan. Ehhez az egységhez szintén a DHA.-t használtam fel, azonban köszönhetően a Paradisum Plantavit-beli fényképmásolatnak (PP. 70), az elemzett részeket személyesen is megvizsgáltam az utolsó nyolc sor kivételével. A beillesztési eljárások vizsgálatánál ugyanis a helynév kontextusának ismerete elengedhetetlenül szükséges.

A hatodik oszlop a beillesztési eljárásoknak megfelelő kódokat tartalmazza, az alábbiak szerint feltüntetve:

1. Szerkesztési eljárással
 - 1.1 Megnevezőszóval
 - 1.2 A *nomen* főnév ablatívuszi esetével
2. Szerkesztési eljárás nélkül
 - 2.1 Földrajzi köznévvvel
 - 2.2 Latin prepozícióval
 - 2.3 Latin prepozíció nélkül

Az utolsó előtti oszlopban a szórványok *lokalizálását* tartottam fontosnak megjelölni. Végül a második oszlopban kiemelt helynévi szórványok korabeli *olvasatának* rekonstruálását végeztem el, s valamennyi elképzelhető variációt feltüntettem.

Sor	Szórvány	Megnevező szó	Hely fajtája	Szövegkörnyezet	Kód	Azonosítás	Olvasat
1.	Beliensis			<i>qualiter pie memorie abbas Beliensis</i>	2.3	(Bakony)Bél, Veszprém megye	[lat.]
6.	Cupan	<i>voco</i>	<i>villa</i> 'falu'	<i>Prima villa Sancti MAURICII, que vocatur Cupan/</i>	1.1	(Bakony) Koppány, Veszprém megye	[kupán(y) ~ kopán(y)]
46.	Cupan			<i>in Cupan hii sunt equites/</i>	2.2		
50.	Cupan			<i>Item aratores in Cupan: Yuan, filii eius Poscuba</i>	2.2		
6.	Iba		<i>pons</i> 'forrás'	<i>Ab occidente tenditur ad pontem Iba</i>	2.1		[iba]
6.	Qumlouozou	<i>dico</i>	<i>vallis</i> 'völgy'	<i>qui mittit ad caput vallis, que vulgo dicitur Qumlouozou</i>	1.1	Komló-aszó	[kumlou-oszou] o a
6.	Chigisti	<i>voco</i>	<i>vadum</i> 'gázló, zátony'	<i>inde ad culmen vadit, quod vocatur Chigisti</i>	1.1	Hegyesd	[χigyisti] ë ë
7.	theluch~ thelchv	<i>dico</i>	<i>rus</i> 'mező, szántóföld'	<i>quo per medium ruris, quod dicitur theluch</i>	1.1	telek	[telük ~ telők]
7.	Puti		<i>statua</i> 'szobor'	<i>de quo tenditur ad statuum Puti</i>	2.1		[puti ~ poti]
7.	Prebruc		<i>arbutum</i> 'cserjés, bozót'	<i>inde protelatur ad arbustas Prebruc</i>	2.1		[prebrüc ~ prebröc]

7.	Grenice		<i>torrens</i> 'hegyi patak'	<i>de quo descendit ad torrentem</i> <i>Grenice</i>	2.1	Gerence-patak, Veszprém megye	[grenice]
8.	Tugut		<i>portus</i> 'rév, kikötő, hágó'	<i>ducit ad portum Tugut</i>	2.1		[tugut] o ɣ o γ
8.	Tuhut/	<i>nomino</i>	<i>fons</i> 'forrás'	<i>fontem, qui nominatur Tuhut sedu/</i>	1.1	Tuhut-séd	[tuhut] o ɣ o γ
8.	Tuhut		<i>puteus</i> 'kút, forrás, gödör'	<i>inde fertur ad puteum Tuhut</i>	2.1		
8.	Purua		<i>strata</i> 'út'	<i>quod mittit stratam Purua</i>	2.1		[purβa] o
9.	Quiar	<i>voco</i>	<i>villa</i> 'falú'	<i>Secunda villa est, que vocatur</i> <i>Quiar</i>	1.1	Kajár(péc), Győr-M-S megye	[kujár ~ kojár]
9.	Churchufeu	<i>dico</i>	<i>vorago</i> 'szakadék'	<i>occidente ad caput voraginis, quod</i> <i>dicitur Churchufeu</i>	1.1		[χurɣufeü] o o
9.	Bolug		<i>arbustum</i> 'bozót, cserjés'	<i>inde ad caput arbustarum Bolug</i>	2.1		[bolug] a o
10.	Lusua		<i>ager~agri</i> 'mező, szántóföld'	<i>ad agrum Lusua et est ibi cumulus</i>	2.1		[lusβa] o
10.	hotar/		<i>cumulus</i> 'halom'	<i>et ibi est cumulus, hoc est hotar/</i>	2.3	határ	[χotár~χatár]
17.	hatar/	<i>dico</i>	<i>cumulus</i> 'halom'	<i>de qua itur ad cumulum, qui dicitur</i> <i>hatar/</i>	1.1		

33.	hotar	<i>dico</i>	<i>signum</i> 'jel'	<i>ad signum, quo vulgo dicitur hotar</i>	1.1	határ	[χotár~χatár]
10.	Hassag		<i>via</i> 'út'	<i>viam vadit ad caput Hassag</i>	2.3	Hásság	[χásság]
11.	Potu		<i>ager~agri</i> 'mező, szántóföld'	<i>hinc per vallem vadit ad agrum</i> <i>Potu</i>	2.1		[potu ~ patu]
12.	Fizeg		<i>portus</i> 'rév, kikötő; hágó'	<i>inde ultra agros cadit ad portum</i> <i>Fizeg</i>	2.1	Füzege	[fizeg'zs]
12.	Bessenorum		<i>rus</i> 'mező, szántóföld'	<i>a qua vertitur ad rus Bessenorum</i>	2.1	Besenyő-mező	[lat.]
13.	Panauadi	<i>nomino</i>	<i>villa</i> 'falú'	<i>Tercia villa est, que nominatur</i> <i>Panauadi</i>	1.1	Ponyvád, GY-M-S megye	[panyaβádi]
47.	Pan(auadi)			<i>In Pan(auadi): Acha, Jut, Gugmat</i>	2.2		
13.	aruk	<i>dico</i>	<i>munimentum</i> 'erőd, sánc, árok'	<i>munimentum, quod vulgo dicitur</i> <i>aruk</i>	1.1	árok	[áruk] o
15.	huzeu brazda	<i>dico</i>	<i>cumulus</i> 'halom'	<i>cumulos ad longum, qui vulgo</i> <i>dicitur huzeu brazda</i>	1.1	Hosszú barázda	[huzëu brázdà]
15.	Arpas		<i>fluvius</i> 'folyó'	<i>Quantum predium, quod est iuxta</i> <i>fluvium Arpas/</i>	2.1	Árpás, GY-M-S megye	[árpás]
16.	Arpas			<i>et inde vadit per Arpas ad portum/</i>	2.2		
16.	Arpas		<i>fluvius</i> 'folyó'	<i>ubi angulatur predictus fluvius</i> <i>Arpas/</i>	2.1		

52.	<i>Arpas</i>			<i>In Arpas: Quesca, Zacan, Ketel, Licadi</i>	2.2	Árpás, GY-M-S megye	[árpás]
16.	<i>Veieztue</i>	<i>dico</i>	<i>rivulus</i> 'patakocska'	<i>parte ad exitum rivuli, quod dicitur Veieztue</i>	1.1		[vejesztüé]
17.	<i>Murzol/</i>	<i>dico</i>	<i>alveus</i> 'mélyedés, vájat'	<i>et vadit per alveum, qui vulgo dicitur Murzol/</i>	1.1	Marcal, GY-M-S megye	[murszol] o c a
82.	<i>Murzol</i>		<i>aqua</i> 'víz, tó, folyó'	<i>descenditque ad aquam Murzol</i>	2.1		
18.	<i>Scequ</i>	<i>dico</i>	<i>alveus</i> 'mélyedés, vájat'	<i>que mittit per alveum salsuginis, que dicitur Scequ</i>	1.1	Szék	[székü]
18.	<i>k(h)umuch aruk</i>	<i>dico</i>	<i>munimentum</i> 'erőd, sánc, árok'	<i>sabulosum munimentum, qui vulgo dicitur humuch aruk</i>	1.1	Homok árok	[χumuk áruk] o o o
19.	<i>See, sec fehe</i>	<i>dico</i>	<i>mons</i> 'hegy(csúcs)'	<i>ad caput montis, qui vulgo dicitur See, sec fehe</i>	1.1		[szészek? feye] χ
20.	<i>Ketel loca</i>	<i>dico</i>	<i>predium</i> 'birtok'	<i>Quintum predium, quod dicitur Ketel loca</i>	1.1	Ketellaka, Veszprém megye	[ketel loka] ë ë a
20-21.	<i>gemilsen buqur</i>	<i>dico</i>	<i>virgulto</i> 'bokor, bozót'	<i>spineum virgultum, quod dicitur gemilsen buqur</i>	1.1	gyümölcsény bokor	[dʒsēmil(c)sény bukur] o o
22.	<i>Lessu/</i>	<i>dico</i>	<i>mons</i> 'hegy(csúcs)'	<i>culmine montis, qui dicitur Lessu/</i>	1.1	Leső ~ Leső-hegy	[leső?]
25.	<i>Lessu</i>		<i>mons</i> 'hegy(csúcs)'	<i>semitatem in sumitatem Lessu montis</i>	2.3	hegycsúcs	[leső?]
22.	<i>Dirsi</i>		<i>lapis</i> 'kő'	<i>et descendit ad lapidem Dirsi</i>	2.1	?Derzs köve	[lat.]

25.	Forkosig	voco	<i>predium</i> 'birtok'	<i>Septimum predium, quod vocatur Forkosig</i>	1.1	Farkasügy	[forkosigy] a a
27.	Qupis uta/ Qupisuia	dico	<i>via</i> 'út'	<i>per III fossas vadit ad aliam viam, que dicitur Qupis uta</i>	1.1		[kupis(z) uta]
29.	Wboneg		<i>via</i> 'út'	<i>quibus tenditur per V fossas ad viam Wboneg</i>	2.1		[?]
30.	Kiguoida	voco	<i>salsugo</i> 'szikes'	<i>III fossas ad salsuginem, que vocatur Kiguoida</i>	1.1		[?]
30.	Bokon			<i>Sancto MAURICIO dedit iuxta Bokon</i>	2.2	Bakony	[bokon(y)] a
31.	(Quoasseg	dico (?)	<i>mons</i> 'hegy(csúcs)'	<i>ad montem, qui vulgo d(icitur Quoasseg</i>	1.1	Kovács-ség	[koßáség]
32.	Nemti		<i>terminus</i> 'határ'	<i>que ducit ad terminum Nemti</i>	2.1	Németi, Veszprém megye	[nëmti]
34.	Bik zadu	dico	<i>introitus</i> 'bejárat'	<i>introitum fagorum, qui vulgo dicitur Bik zadu</i>	1.1	Bütk-szád	[bik (s)zádu]
34.	Brezprem			<i>et I molendinum sub muro Brezprem</i>	2.2	Veszprém, Veszprém megye	[beszprém]
35.	Kigouis	voco	<i>predium</i> 'birtok'	<i>Predium, quod vocatur Kigouis</i>	1.1	Kígyós, Veszprém megye	[kid'zsós]
36.	Soriul		<i>villa</i> 'falu'	<i>girando intrat in villa Soriul</i>	2.1		[? sorul(y)] a

36.	Uuehmes			<i>puteus</i> 'kút, forrás; gödör'	<i>unde exit ad puteum Uuehmes</i>	2.1		[? βexmes]
36.	Buchu			<i>puteus</i> 'kút, forrás; gödör'	<i>inde kadit ad puteum Buchu</i>	2.1	Búcsú kútja	[? búcsú~? бүкү]
37.	Kyris/				<i>que sita est iuxta Kyris/</i>	2.2	Körös	[kiris] ë ë
38.	Kyris			<i>fluvius</i> 'folyó'	<i>quod girando cadit in fluvium Kyris</i>	2.1		
38.	Keseih			<i>villa</i> 'falu'	<i>ecclesie iuxta villa Keseih</i>	2.1	Keszi puszta	[keszey]
40.	Dinna		voco	<i>predium</i> 'birtok'	<i>Predium, quod vocatur Dinna</i>	1.1	Dinnye, Komárom megye	[dimn(y)a]
41.	Zalamadi		dico	<i>predium</i> 'birtok'	<i>Predium, quod dicitur Zalamadi</i>	1.1	Szalmád, Sopron megye	[(s)zalamádi]
41.	Vrtem		voco	<i>palus</i> 'mocsár'	<i>circumdatur palude, que vocatur Vrtem</i>	1.1		[? ürtem] ö
41.	Ocol		voco	<i>villa</i> 'falu'	<i>Villa, que vocatur Ocol</i>	1.1	Aklipuszta, Veszprém	[okol] a a
41.	Felduuar				<i>quod dedit Andreas episcopus in Felduuar</i>	2.2	Dunaföldvár, Tolna megye	[fēldβár]
42.	Tuel			<i>villa</i> 'falu'	<i>In villa Tuel, in Mogos, in Prez(t)eg</i>	2.1	(Adász- és Nagy-) Tevel, Veszprém m.	[tüel] ö

42.	Mogos/			<i>In villa Tuel, in Mogos, in Prez(t)eg, in Bulda/</i>	2.2	(Kemenes) magasi, Vas megye	[mogos] a a
80.	Mogos		voco	<i>Item predium, quod vulgo vocatur Mogos</i>	1.1		
42.	Prez(t)eg			<i>In villa Tuel, in Mogos, in Prez(t)eg, in Bulda</i>	2.2	(Hosszú) peresztég, Vas megye	[pre(s)zteg(y)]
42.	Bulda			<i>In villa Tuel, in Mogos, in Prez(t)eg, in Bulda</i>	2.2	Bódé puszta, Veszprém megye	[bulda] o
42.	Nulu			<i>in Bulda, in Nulu, in Tarian, in Clun</i>	2.2	Nyúl, GY-M-S megye	[nyulu]
42.	Tarian			<i>in Nulu, in Tarian, in Clun, in Uertis</i>	2.2	Tarján puszta, GY-M-S megye	[tarján]
42.	Clun			<i>in Nulu, in Tarian, in Clun, in Uertis</i>	2.2	Kolon , Zala megye	[klun~klon]
42.	Uertis			<i>in Tarian, in Clun, in Uertis, in Zaczardi</i>	2.2	Vértes (keresztúr), Komárom megye	[bértis] ë
42.	Zaczardi			<i>in Uertis, in Zaczardi, in Hongin, in Ploznic</i>	2.2	Szekszárd, Tolna megye	[szakszárdi]
42.	Hongin			<i>in Uertis, in Zaczardi, in Hongin, in Ploznic</i>	2.2	Hangony?	[hongin(y)~ hangin(y)]
42.	Ploznic			<i>in Zaczardi, in Hongin, in Ploznic, in Brihin</i>	2.2	Paloznak, Veszprém megye	[ploznik] a
42.	Brihin			<i>in Hongin, in Ploznic, in Brihin, in Sumig, in Nandurdi</i>	2.2	Berény	[briyin(y)]

42.	Sumig			<i>in Ploznic, in Brihin, in Sumig, in Nandurdi</i>	2.2	Sümeg, Zala megye	[sümig] ë
42.	Nandurdi			<i>in Brihin, in Sumig, in Nandurdi, in Uuindirn(a)</i>	2.2	Nándor, Csongrád	[nándurdi] á o
42.	Uuindirn(a)/			<i>in Brihin, in Sumig, in Nandurdi, in Uuindirn(a)/</i>	2.2	Vindornya (lak), Zala megye	[vindurn(y)a] o
84.	Uindurna			<i>in predio Uindurna assignavit</i>	2.1		
46.	Kyar/			<i>In Kyar: Catapan, Mor(---), Vrgin, Petyr/</i>	2.2	Kajár	[ki(j)jár]
51.	Kyar			<i>In Kyar 'aratores': Turdos, Rodoan, Waradi</i>	2.1		
61.	Zilu			<i>De mercato Zilu et Regine</i>	2.3	Szil, GY-M-S megye	[szilu]
61.	Wag			<i>et de portu Wag dantur tributa</i>	2.1	Vág	[βág]
61.	Drawa			<i>Piscine, sunt in Drawa II</i>	2.2	Dráva	[draβa]
61.	Zuualin		<i>dico</i>	<i>Piscine, sunt in Drawa II, que dicuntur Zuualin</i>	1.1	?Szovalyon	[szuβal(y)in] o
62.	Burzi		<i>nomen</i>	<i>rivulus est ibi nomine Burzi</i>	1.2	Borza patak, Baranya	[burzi] o
62.	Toplouuiza		<i>nomen</i>	<i>nostram piscinam, nomine Toplouuiza</i>	1.2	Tapolca	[toploβica] a

62.	Zlip			<i>In Zlip datur decimus piscis usum</i>	2.2	Selyp puszta, Heves megye	[(s)zlip]
62.	Modosa		<i>portus</i> 'rév, kikötő; hágó'	<i>In portu Modosa est piscatio libera</i>	2.1	Madocsa, Tolna megye	[modo(c)sa] a
62.	tana	<i>dico</i>	<i>piscina</i> 'halastó, halászó hely'	<i>piscatio libera, que vulgo dicitur tana</i>	1.1	Tanya	[tanya]
63.	Nandur	<i>dico</i>	<i>piscina</i> 'halastó, halászó hely'	<i>De piscina, que dicitur Nandur</i>	1.1	Nándor, Csongrád megye?	[nándur] o
63.	Tener here	<i>dico</i>	<i>piscina</i> 'halastó, halászó hely'	<i>piscina, que vulgo dicitur Tener here</i>	1.1	Tenyér-ere	[tenyér ere] ë
65.	Sar	<i>voco</i>	<i>predium</i> 'birtok'	<i>in predio, quod vocatur Sar</i>	1.1	Sár, Veszprém megye	[sár]
69.	Borsodi			<i>donavit in Borsodi capellam</i>	2.2	Borsat puszta, Veszprém megye	[borsodi]
71.	Ernel	<i>dico</i>	<i>predium</i> 'birtok'	<i>In predio, quod vulgo dicitur Ernel</i>	1.1		[em(y)el]
81.	ikirbucur	<i>voco</i>	<i>fruticetum</i> 'bokor, cserje'	<i>gemina frutice, quod vulgariter vocatur ikirbucur</i>	1.1		[ikirbukur] ë o o
83.	Nuztupe		<i>predium</i> 'birtok'	<i>in predio Nuztupe assignavit</i>	2.2	Noszlop, Veszprém megye	[nu(s)ztupc] o o
83.	Tehes		<i>predium</i> 'birtok'	<i>in predio Tehes assignavit</i>	2.1	Tés, Veszprém megye	[texes] ëyë

84.	Goun			<i>predium</i> 'birtok'	<i>in predio Goun assignavit</i>	2.1	(Kis- és Nagy)gyón puszta, Fejér megye	[dʒsoun]
84.	Zelch			<i>predium</i> 'birtok'	<i>in predio Zelch assignavit</i>	2.1	(Bakony) szűcs, Veszprém megye	[(s)zelcs]
85.	Vertus				<i>In Vertus assignavit duas vinenas</i>	2.2	Vértus	[bértüs] ö
85.	Chepel				<i>In Chepel tres vinitores</i>	2.2	Csepel puszta, Veszprém megye	[csepel]
85.	Arqui			<i>predium</i> 'birtok'	<i>et in predio Arqui assignavit</i>	2.1	Árki puszta, Fejér megye	[árki] á

2. számú melléklet

Azokat a helyneveket, amelyek helyet jelölnek ugyan, de körülírásos jellegük révén (vagy a teljesen latin formájuk miatt) nem vettem fel a magyar helynévi szórványok közé, az alábbi táblázatban tüntettem fel.

Sor	Szórvány	Megnevező szó	Hely fajtája	Szövegkörnyezet	Kód	Azonosítás	Olvasat
14.	<i>Welen</i>		<i>sepulchrum</i> 'sír'	<i>quod declinatur ad sepulchrum</i> <i>Welen</i>	2.1		[βelén(y)]
22.	<i>Andree, episcopi</i>	<i>dico</i>	<i>villa</i> 'falu'	<i>Sexta villa, que dicitur Andree, episcopi</i>	1.1	András püspök falva	lat.
23.	<i>Lerga</i>		<i>arbor</i> 'fa'	<i>qui e contrario itur ad arbores</i> <i>Lerga presbiteri</i>	2.1	Lerga pap fái	[lerga]
29.	<i>Thati</i>		<i>sepulchrum</i> 'sír'	<i>inde proletatur per IIII fossas ad sepulchrum Thati</i>	2.1	Thati sírja	[tati]
35.	<i>Qukar</i>		<i>sepulchrum</i> 'sír'	<i>tenditur ad sepulchrum Qukar</i>	2.1	Qukar sírja	[kukar] o á
82.	<i>Gunter</i>		<i>sepulchrum</i> 'sír'	<i>viam et ad sepulchrum Gunter</i>	2.1	Gunter sírja	

3. számú melléklet

A harmadik melléklet két oszlopa a dolgozat elemző részének értelmezését segíti. Az első oszlopban a **névadat** mellett a névrendszertani besorolás során alkalmazott **kódokat** is megadtam. A továbbiakban – a HOFFMANN ISTVÁN által kidolgozott modell kategóriarendszeréből – csak azokat sorolom fel, amelyek az oklevél neveinek elemzése során előkerültek:

Funkcionális-szemantikai elemzés (FSz):

- 100** a névrész megjelöli a hely fajtáját
- 200** a névrész megnevezi magát a helyet
- 300** a névrész kifejezi a hely tulajdonságát
 - (310** a hely érzékszervi tulajdonsága)
 - 311** mérete, kiterjedése
 - (320** a hely valamely belső jegye)
 - 321** állapota
 - 323** anyaga
- 400** a névrész kifejezi a hely viszonyát valamely külső dologhoz, körülményhez
 - (410** a hely viszonya valamilyen tárgyhoz, élőlényhez)
 - 411** az ott lévő növényzet
 - 412** az ott lévő állatvilág
 - 413** az ott lévő épület, építmény
 - (420** a hely viszonya valamilyen személyhez)
 - 421** a hely birtokosa
 - 423** az ott lévő vagy lakó emberek, embercsoport
- 500** a névrész kifejezi a hely valamilyen más helyhez való viszonyát
 - 510** a hely valaminek a része
 - 520** a hely pontos elhelyezkedése
 - 521** víz mellett, közelében vagy rajta
 - 522** térszíni forma mellett, közelében vagy rajta
 - 524** lakott terület közelében vagy rajta
 - 525** építmény mellett vagy közelében

Lexikális-morfológiai elemzés (LM):

- 10** földrajzi köznév
 - 11** egyszerű földrajzi köznév

- 20** helynév(i származék)
 - 21** egyrészes helynév
 - 22** kétrészes helynév
 - 23** egyrészes képzett helynév
- 30** személyt jelölő köznév
 - 31** népnév
 - 32** törzsnév
- 40** személynév
 - 41** régi egyelemű személynév
- 50** tárgyakat jelentő köznevek
 - 51** növénynév
 - 52** állatnév
 - 53** épületet, építményt jelölő szó
 - 55** anyagnév
- 70** melléknévi jellegű szó
 - 71** képzetlen melléknév

Történeti elemzés (T):

- 10** szintagmatikus szerkesztéssel alkotott nevek
 - 11** jelzős szerkezetből
- 20** morfológiai szerkesztéssel alkotott nevek
 - 21** helynévképzővel
- 30** jelentésbeli névalkotással keletkezett nevek
 - 31** jelentéshasadással
 - 33** metonimikus névadással
- 50** névátvételek

Az oklevélben olyan helynevek is előfordulnak, amelyek többféleképpen is elemezhetőek, ezeknek változatait a.) és b.) pontban választottam külön. Akadnak azonban olyan szórványok is, amelyeknek csak egy elemzési szinten kérdéses a megítélése, amiket / jellel különítettem el.

Szükségesnek tartottam a kódolás alapjául szolgáló **etimológiákat** is a táblázat részeként feltüntetni. Ehhez többnyire a FNESz.-t, a személynévi eredetű településnevek személynévi alapszavának ellenőrzéséhez pedig az ÁSz.-t használtam, a köznevet tartalmazó helyneveknél pedig az OklSz., a TESz. és az EWUng. adataira is támaszkodtam.

Helynév / Kódok		Azonosítás, etimológia
Cupan/ Koppány	Fsz	Település az egykori Veszprém vármegyében. — A <i>Koppány</i> településnév az Árpád-korban gyakori <i>Koppány</i> személynévből származik. A személynév minden bizonnyal török eredetű (vö. FNESz. <i>Bakonykoppány</i>). A pusztá személynévi névadás egyértelműen magyar névadókra utal.
	LM	
	T	
Qumlouozou/ Komló-aszó		Az előtagként álló <i>komló</i> minden bizonnyal a hely növényvilágával lehetett kapcsolatban. Az utótagként álló <i>aszó</i> szót legalább kétféle funkcióban használhatták az Árpád-korban: ’időszakos vízfolyás, szárazpatak’ értelemben víznevekben (vö. FNESz. <i>Aszó</i>), ’völgy’ jelentésben pedig térszínformanevekben szerepelt.
Chigisti/ Hegyesd	Fsz1	
	Fsz2	
	LM1	
	LM2	
Gerence/ Gerence		Helység Veszprém megyében. — Az egykori <i>Hegyesd</i> vára egy feltűnően hegyes, csúcsos magaslaton épült, s róla kapta a nevét (vö. MELICH: MNy. 6: 153) metonimikus névadással.
Grenice/ Gerence	Fsz	
	LM	
	T	
Grenice/ Gerence		A Bakonyban folyó patak. — Szláv eredetű; a szláv nyelvi jelentése: ’határ’ (vö. FNESz. <i>Gerence</i>).
Grenice/ Gerence	Fsz	
	LM	
	T	

Quiar ~ Kyar/ Kajár		„A <i>Kajár</i> helynév a falu első birtokosára, <i>Kajár</i> udvarbíróra emlékeztethet. Minthogy a települést egykor nemcsak <i>Kajár</i> -nak, hanem <i>Hangony</i> -nak is nevezték, s ez utóbbi a <i>hang</i> származéka, valószínű, hogy a <i>Kajár</i> személynév a ’kiált’ ige családjába tartozik. Jelentése azonos lehetett <i>Hangony</i> -ével: ’kiáltó, hangoztató’. <i>Kajár</i> udvarbírónak talán a bíraskodásnál volt szerepe, és pedig vagy az összehívás, vagy az ítélet kihirdetése” (FNESz. <i>Kajárpéc</i>).
FSz	421	
LM	41	
T	33	
Churchufeu/ Horh-fő		A <i>horh</i> ~ <i>Horh</i> előtag (földrajzi köznévi vagy helynévi funkcióban állva) gyakran szakadékot, mélyutat jelöl (vö. Oklsz. <i>Horh</i>). A <i>fő</i> utótag általában víznévhez kapcsolódik (pl. <i>Bózsva-fő</i>), de más helyfajta előtt is előfordulhat (pl. völgyek, mocsarak stb. megnevezésében, illetve településnevekben sem szokatlan: <i>Szala</i> fő, <i>Tapolca</i> fő, <i>Körös</i> fő).
FSz1	510	
FSz2	100	
LM1	11/21	
LM2	11	Minthogy az adat településnévi funkcióban szerepel, a <i>Balog</i> neve pusztá személynévi előzményű lehet (a személynévi alapszóhoz lásd ÁSz. 1284 <i>Balogh</i>).
T	11	
Bolug/ Balog		
FSz	421	
LM	41	A településnévnév a <i>hárs</i> fanév -gy helynévképzős származékaként keletkezett.
T	33	
Hassag/ Hárság		
FSz	411	
LM	51	
T	21	

Füzeg/		A <i>Füzeg</i> településnév metonimikusan jött létre a <i>Füze</i> g víznyéből (ez utóbbihoz lásd 1055: <i>Fizeg</i>). A víznyév > településnév metonimikus változás az ómagyar korban nem ritka.
Füzeg		
FSz	521	
LM	23	
T	33	
Panauuadi/		Személynévi eredetű településnév. A falu azonban nem a tulajdonosának, hanem egyik „szabad” lakójának nevét őrzi (vö. BÉNYEI–PETHŐ 1998: 27), amely az ómagyar korban bizonyosan nem lehetett gyakori jelenség, és az pedig, hogy erre okleveles adatok is utaljanak, még ritkábban fordul elő.
Ponyvád		
FSz	421	
LM	41	
T	33	
huzeu brazda/		A helynév előtagjaként álló <i>hosszú</i> melléknév a terület alakjára utal, míg az utótagként álló <i>barázda</i> főnév a hely fajtáját jelöli meg.
Hosszú-barázda		
FSz1	311	
FSz2	100	
LM1	71	
LM2	11	
T	11	
Veieztue/		A <i>vejsze</i> ’halászó hely’ jelentésű földrajzi köznévből (vagy az abból lett <i>Vejsze</i> helynévből) és a <i>tő</i> lexéma birtokos jelzős alakjából magyarázható.
Vejsze töve		
FSz1	510	
FSz2	100	
LM1	11/21	
LM2	11	
T	11	

Arpas/ Árpás		Helység, illetve folyó neve az egykori Győr vármegyében. Keletkezésének vizsgálatánál gondot okoz annak megállapítása, hogy a víz- vagy a településnév lehetett-e az elsődleges. BENKŐ szerint „mindenkelőtt eredeti vízneveknek kell vennünk ezeket a helységneveket, ahol a helység és a mellette elfolyó víz neve alaktanilag pontosan egyezik” (1947: 260). A név első említése a bakonybéli oklevélben történik, azonban ebből nem lehet megállapítani a víznév elsődlegességét, mivel településnévként is szerepel. a.) Amennyiben a víznevet tekintjük elsődlegesnek, akkor az a magyar <i>árpa</i> főnév -s helynévképzős származékát takarja. Ez az alak vonódhatott át metonimikusan a mellette fekvő település nevére. b.) A településnév elsődlegessége esetén a metonímia természetesen fordított irányú.
a.)	411	
FSz	51	
LM	21	
T		
b.)	521	A Rába mellékfolyója. A folyó nevének előzményét KISS LAJOS a szlávságban keresi (ld. FNEsz. <i>Marcal</i>).
FSz	23	
LM	33	
T		
Murzol/ Marcal		A helynév alapjául szolgáló <i>szék</i> ~ <i>szik</i> főnév jelentését KISS LAJOS 'időszakos vízállás, esőtlen nyarakon kiszáradó tó' értelemben tárgyalja (ld. FNEsz. <i>Szék</i>).
FSz	200	
LM	21	
T	50	
Scequ/ Szék		
FSz	321	
LM	11	
T	31	

Az előtagként álló <i>homok</i> a hely anyagát jelöli, míg az <i>árok</i> főnév a hely fajtáját jelöli meg.		
K(h)umuch aruk/ Homok árok		
FSz1	323	
Fsz2	100	
LM1	55	
LM2	11	
T	11	
See, sec fehe/ Szészek feje		
Fsz1	900	
Fsz2	100	
LM1	90	
LM2	11	
T	11	
Ketel loca/ Ketellaka		
FSz1	421	
FSz2	100	
LM1	41	
LM2	11	
T	11	
Forkosig / Farkasügy		
FSz	521	
LM	21	
T	33	

A név előtagjának olvasata, etimológiája bizonytalan. Az utótagként a <i>fő</i> 'valaminek a forrása, kezdete' földrajzi köznév (TESz.) birtokos személyjeles alakját látjuk.	Helység Veszprém vármegyében. — A helynév alapja a <i>Ketel</i> személynév lehet, amely a <i>lak</i> földrajzi köznévvvel jelölt birtokos jelzős szerkezetben szerepel (a személynévi alapszóhoz lásd ÁSz. 1138/1329 Ketil).
A hetedik prédiüm neve a bakonybéli oklevélben. A helynév előzményeként – a névszerkezet alapján – a <i>Farkas-ügy</i> víznevet rekonstruálhatjuk, amely metonimikus névadással lett a helység neve is (<i>Farkasügy</i>).	

Lessu montis/		A helynév előtagjának értelmezése problémákba ütközik, elképzelhető, hogy a hely fajtájára utal. Az utótagja egyszerű földrajzi köznév.
Leső-hegy		
FSz1	900	
FSz2	100	
LM1	90	
LM2	11	
T	11	
Bokon /		Az oklevélben nem teljesen egyértelmű, hogy a <i>Bakony</i> településnévről van-e szó, vagy magáról a mai <i>Bakony</i> hegységről. a.) Ha a hegység neveként szerepel, akkor metonimikusan alakult a mellette fekvő birtok nevéből. b.) A településnév viszont pusztá személynévi eredetű (ld. FNEsz <i>Bakony</i>). A személynévi alapszóhoz lásd ÁSz. 1138/1329 <i>Bokon</i>)
Bakony		
a.)	524	
FSz	21	
LM	33	
T		
b.)		
FSz	421	Az oklevélben <i>hegy</i> neveként szerepel, amely keletről határolja a nyolcadik prédiomot. Az ómagyar korban a <i>seg ~ ség</i> 'halom, domb, rakás' értelemben volt használatos földrajzi köznévként, az utótag tehát helyfajtajelölő funkciót tölt be. Az előtagként álló <i>Kovács</i> névrésztől elképzelhetőnek tartom, hogy a hegy tulajdonságára, anyagára (ott található kovakőre) utal.
LM	40	
T	33	
Quoasseg/		
Kovács-ség		
Fsz1	323	
Fsz2	100	
LM1	55	
LM2	11	
T	11	

Település Veszprém vármegyében. — A helynév német telepések lakóhelyére utal (ld. FNESz <i>Németi</i>), s a <i>német</i> népnévből alakult birtoklást kifejező <i>-i</i> helynévképzővel.		Az előtagként álló <i>Bik</i> bükkerdőre utalhat, aminek kezdetét, bejáratát jelenti a <i>zadu</i> földrajzi köznévi utótag.	Település Veszprém vármegyében. — Puszta személynévből alakult ki magyar névadással, s az alapjául szolgáló személynév szláv eredetű (ld. FNESz <i>Veszprém</i>).	A <i>kígyó</i> állatnévből alakult településnévvé valamivel való ellátottságot jelentő <i>-s</i> helynévképzővel.
Nemti / Németi	FSz LM T	423 31 21		
Bik zadu/ Bükkszája	Fsz1 Fsz2 LM1 LM2 T	411 100 51 11 11		
Brezprem / Veszprém	FSz LM T	421 41 33		
Kígyóis / Kígyós	FSz LM T	412 52 21		

Soriul	FSz	421	Pusztá személynévből alakult magyar névadással, az alapjául szolgáló személynévhez lásd pl. ÁSz. 1268 <i>Soruul</i> .
	LM	41	
	T	33	
Buchu / Búcsú	FSz	421	Pusztá személynévből alakult magyar névadással, az alapjául szolgáló személynévhez lásd pl. ÁSz. 1263 <i>Buchu</i> .
	LM	41	
	T	33	
Kyris / Körös	FSz	411	Vízfolyás. A magyar <i>kőris</i> növénynévből alakult metonímiával.
	LM	51	
	T	33	
Keseih / Keszi	FSz	423	A <i>Keszi</i> hn. a magyar <i>Kesz</i> <i>i~ Kesző</i> (rég. <i>*Keszey</i>) törzsnévből keletkezett metonimikus névadással, s <i>Kesző</i> törzsbeli lakóhelyére utal.
	LM	32	
	T	33	
Dinna / Dinnye	FSz	411	A <i>Dinnye</i> helynév valószínűleg a <i>dinnye</i> növénynévből való.
	LM	51	
	T	33	

Zalamadi/ Szalmád		A településnév alapjául a <i>szalma</i> növénynév szolgálhatott, amely <i>-d</i> helynévképzővel egészült ki.
Fsz	411	
LM	51	
T	21	
Ocol / Akol		Település Zirc határában. — Alapjául a magyar <i>akol</i> ’karám, ól’ főnév szolgál, így a településnév építménynévből alakult metonimikus névadással.
FSz	413	
LM	53	
T	33	
Felduuar / Földvár		A <i>Földvár</i> helynévben metonimikus névadás figyelhető meg, ez a településnév ugyanis vagy a <i>földvár</i> ’elpusztult palánkvár, várrom, vármaradvány ’jelentésű (BENKŐ 1998: 130) közszből, vagy az ebből lett várnévből alakult.
FSz	525	
LM	22	
T	33	
Tuel / Tewel		Pusztai személynévből keletkezett magyar névadással, mint fent az alapjául szolgáló személynévhez lásd pl. ÁSz. 1221 <i>Tewel</i> .
FSz	421	
LM	41	
T	33	

Mogos / Magas		A <i>Magas</i> településnév a közelében fekvő azonos nevű hegyről kaphatta a nevét metonimikus névadással.
FSz	522	
LM T	21 33	
Prezteg / Peresztteg		KISS LAJOS szláv eredetet tételez fel a helynév kapcsán, azonban az etimológiája nincs megfelelően tisztázva (vö. FNEsz <i>Peresztteg</i>).
FSz	200	
LM T	21 50	
Bulda / Bolda ~ Bóda		Pusztai személynévből keletkezett magyar névadással, mint fent az alapjául szolgáló személynévhez lásd pl. ASz. 1208/1359 <i>Boldazorma</i> .
FSz	421	
LM T	41 33	
Nulu / Nyúl		A helynév a magyar <i>nyúl</i> állatnévből keletkezett, talán személynévi áttétellel (vö. BÉNYEI-PETHŐ 1998: 23).
FSz	412	
LM T	52 33	

Tarian / Tarján			A településnév a <i>Tarján</i> törzsnévből alakult, s a Tarján törzsbeliek településére utal (ld. FNEsz <i>Tarján</i>).
FSz			423
LM			32
T			33
Uuertis ~ Vertus / Vértés			A településnév személynévi eredetű, az alapjául szolgáló személynévhez lásd pl. ÁSz. 1222/1344 <i>Uertus</i> .
FSz			421
LM			41
T			33
Zaczardi / Szekszárd			A településnév közvetlen előzménye Kiss LAIOS szerint egy színnévből alakult Árpád-kori személynév (vö. FNEsz. <i>Szekszárd</i>).
FSz			421
LM			41
T			33
Hongin / Hangony			A <i>Hongin</i> folyónévként Anonymus gesztájában is szerepel (<i>fluvium Hongun</i>), az összeírásban azonban települést jelöl. Kiss LAIOS szerint a <i>hang</i> ige származéka (vö. FNEsz <i>Kajár</i>). Esetleges személynévi származtatását az teszi kétségesé, hogy ilyen személynévet nem tudunk kimutatni az Árpád-korból.
Fsz			900
LM			90
T			90
Ploznic / Paloznak			Szláv eredetű településnév (vö. FNEsz <i>Paloznak</i>).
Fsz			200
LM			21
T			50

Brihin/ Berény		Törzsnévi eredetű településnév, amely elszórtan különböző helyeken is feltűnik a Kárpát-medencében (vö. FNESz <i>Vörösberény</i>). Talán valamely kabar törzs elnevezése lehetett, s e törzsbeliek településére utalhat az elnevezés.
Fsz	423	
LM	32	
T	33	
Sumig / Sümeg		Helység az egykori Veszprém vármegyében. — A <i>som</i> növénynév származéka, amely somfával benőtt területre utal (vö. FNESz <i>Sümeg, Somogyvár</i>). A név palatális hangalakja mindazonáltal éppúgy magyarázatot kíván, mint a -g képző ügye, bár az előbbi problematikus voltát csökkentheti, hogy vannak ilyen palatális-veláris megfelelést mutató helyneveink, vö. pl. <i>Komló</i> ~ <i>Kömlő</i> is (a hangrendi átcsapás jelenségéhez lásd Kiss L. 1999: 214).
Fsz	411	
LM	51	
T	21	
Nandurdi / Nándordí		A településnév keletkezése kétféleképpen is elképzelhető. a.) Alakulhatott egyrészt személynévből metonimikus névadással, s a falu birtokosára utalhat, az alapjául szolgáló személynévhez lásd pl. ÁSz. +1075/+1124/+1217 <i>Nandurdi</i> . b.) A másik lehetőség szerint a <i>nándor</i> 'dunai bolgár' népnév - <i>d(i)</i> helynévképzővel alakult származékáról lehet szó.
a.) Fsz	421	
LM	41	
T	33	
b.) Fsz	423	
LM	31	
T	21	

Uuindirn(a) ~		A település neve átvétel eredménye: egy latin köznév (<i>vinitor</i> 'vincellér') szláv helynévképzővel (<i>-nja</i>) ellátott alakját használták a falu megnevezésére (vö. FNEsz <i>Vindornyalak</i>).
Uindurna /		
Vindornya		
Fsz LM T	200 21 50	
Zilu /		A település neve a környék növényvilágával lehetett kapcsolatban: az elnevezés a <i>szil</i> fanévből alakult metonimikus névadással.
Szil		
Fsz LM T	411 51 33	
Wag /		
Vág(-folyó)		A <i>Vág</i> folyónév szláv közvetítéssel került a magyar helynévrendszerbe (vö. FNEsz <i>Vág</i>).
Fsz		
LM T	200 21 50	
Drawa /		
Dráva		A <i>Dráva</i> folyó neve jövevénynév a magyarban, közvetlen előzményét a déli szlávságban kereshetjük (vö. FNEsz <i>Dráva</i>).
Fsz		
LM T	200 21 50	

Zuualin/ Zovolyon	Fsz	200	BENKŐ LORÁND a <i>Zouolvn</i> betűhív formát <i>Zólyom</i> ként azonosította, amely helynév előzményeként KISS LAJOS egy szláv személynév birtoklást kifejező származékát rekonstruálta (vö. FNESz. Zólyom).
	LM	21	
	T	50	
Burzi / Borza	Fsz	200	A <i>Borza</i> folyónév szláv eredetű (vö. FNESz <i>Borza-patak</i>).
	LM	21	
	T	50	
Toplouuiza/ Tapolca	Fsz	521	A <i>Tapolca</i> víznévként szláv eredetű (vö. FNESz <i>Tapolca</i>), a <i>Tapolca</i> helynév ebből alakult metonimikus névadással.
	LM	21	
	T	33	
Zlip / Selyp	Fsz	421	KISS LAJOS szerint a településnév pusztai személynévi névadás eredménye, az alapjául szolgáló személynévhez lásd pl. ÁSz. 1138/1329 <i>Selpe</i> .
	LM	41	
	T	33	
Modosa / Madocsa	Fsz	421	Pusztai személynévből keletkezett magyar névadással, s az alapjául szolgáló személynévhez lásd pl. ÁSz. 1285 <i>Modusa</i> .
	LM	41	
	T	33	

Tana/ Tanya		A Madocsa birtok melletti halászhely megnevezésére szolgál: a <i>tanya</i> földrajzi köznévből alakult helynévvé.
Fsz	100	
LM	11	
T	31	
Nandur / Nándor		A <i>Nándor</i> településnév, akárcsak a <i>Nándordi</i> kétféleképpen magyarázható. a.) Származtatható a 'dunai bolgár' jelentésű <i>nándor</i> népnévből. b.) A középkorban a <i>Nándor</i> személynévként is használatos volt, s az alapjául szolgáló személynévhez lásd pl. ÁSz. 1247 <i>Nandur</i> .
a.)	423	
Fsz	31	
LM	33	
T		
b.)		
Fsz	421	
LM	41	
T	33	
Tener here/ Tenyér-ere		A kétrészes helynév egy Nándor környéki halászhelyet nevez meg. Az utótagként álló <i>ér</i> földrajzi köznév a hely fajtáját jelöli meg (ti. vízfolyásra utal), az előtag magyarázata bizonytalan.
Fsz1	900	
Fsz2	100	
LM1	90	
LM2	11	
T	11	

Sar/ Sár		a.) A <i>Sár</i> településnév keletkezhettett pusztá személynévből magyar névadással, az alapjául szolgáló személynévhez lásd pl. ÁSz. 1131 <i>Sar</i>. b.) Azonban elképzelhető, hogy a Bakony aljánál lévő vízfolyásról (a mai <i>Sárvíz</i>) kapta a nevét metonimikus névadással.
a.)	421 41 33	
Fsz		
LM	521 21 33	
T		
b.)		a.) Elképzelhető, hogy egy nyugati szláv név átvétele. b.) Azonban lehetséges, hogy egy ilyen személynevet viselő magyar emberről kapta a nevét a település (a két lehetőséghez vö. FNEsz <i>Noszlop</i>).
Fsz		
LM		
T		
Nuztupe / Noszlop		Pusztá személynévből keletkezett magyar névadással, s az alapjául szolgáló személynévhez lásd pl. ÁSz.1273/1298 <i>Thees</i>.
a.)	200 21 50	
Fsz		
LM	421 41 33	
T		
Tehes / Tés		
Fsz	421 41 33	
LM		
T		

Török eredetű személynévből keletkezett magyar névadással (vö. FNEsz <i>Gyón</i>)		
Déli szláv eredetű helynév átvétele, a szláv névforma átadó nyelvi jelentése 'paraszrok birtokában lévő' (vö. FNEsz <i>Bakonyszűcs</i>). A <i>szűcs</i> foglalkozásnévvvel nincs kapcsolatban, másodlagosan alakult a név ilyen hangalakúvá.		
A magyar <i>csepelye</i> ~ <i>cepely</i> 'sarjadék, erdő; bokros, cserjés hely' főnévből keletkezett (vö. FNEsz <i>Csepel</i>).		
Az <i>Árki</i> helynév a magyar <i>árok</i> főnév <i>-i</i> helynévképzős származéka (vö. FNEsz <i>Árkipuszta</i>).		

Goun / Gyón	
Fsz	421
LM	41
T	33
Zelch / Szűcs	
Fsz	200
LM	21
T	50
Chepel/ Csepel	
Fsz	411
LM	51
T	33
Arqui / Árki	
FSz	521
LM	11
T	21